

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Mladí dospělí s poruchou autistického spektra a jejich pracovní uplatnění

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program: **REHABILITACE**

Autor: Denisa Kolářová

Vedoucí práce: Mgr. Bohdana Břízová, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou/diplomovou práci s názvem „*Mladí dospělí s poruchou autistického spektra a jejich pracovní uplatnění*“ jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské/diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské/diplomové práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské/diplomové práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. června 2020

.....

Kolářová Denisa

Poděkování

Ráda bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Bohdaně Břízové, PhD., za odborné rady, metodické vedení práce, čas a energii, kterou mi věnovala. Moc děkuji za její pomoc a podporu. Dále bych chtěla poděkovat všem zúčastněným komunikačním partnerům za jejich otevřenost a spolupráci během mého výzkumu. Mé poděkování patří nadále i mé rodině, která mě po celou dobu studia podporovala.

Mladí dospělí s poruchou autistického spektra a jejich pracovní uplatnění

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá pracovním uplatněním osob s poruchou autistického spektra. Cílem bakalářské práce je přiblížení problematiky uplatnění na trhu práce u osob s PAS a zároveň popsání specifik v oblasti zaměstnávání osob s PAS a výsledky nadále propojit s potencionálními zaměstnavateli a seznámit širší veřejnost s pozitivy zaměstnávání osob s PAS.

K naplnění výše uvedeného cíle byl využit kvalitativní výzkum. S touto zvolenou strategií byl výzkumný vzorek vybrán přes instituce, které se věnují problematice PAS. Prvním výzkumným vzorkem jsou rodiče a děti s poruchou autistického spektra a dalším výzkumným vzorkem jsou pracovníci v oblasti sociálního začleňování. Data byla získávána metodou dotazování, technikou polořízeného rozhovoru. Posléze byla tato data vyhodnocena pomocí otevřeného kódování s následnou kategorizací dat.

Z výsledků vyplývá, že osoby s PAS nemají příliš mnoho zkušeností v pracovním uplatnění a jako jeden z hlavních důvodů uvádějí zaměstnavatele a mínění široké veřejnosti. Zaměstnavatelé nejsou příliš nakloněni nabízení pracovní pozice osobám s poruchou autistického spektra i přes to, že jim mohou nabídnout množství výhod, jak ekonomických, tak osobnostních.

Tato bakalářská práce a její poznatky mohou být přínosné jako upozornění pro širší veřejnost a odborníky zajímající se o problematiku PAS. Za další přínos je možné považovat zvýšení informovanosti a ponětí zaměstnavatelů o zaměstnatelnosti osob s PAS - resp. faktory a specifika, jež se váží se zaměstnáváním těchto jedinců. Jako poslední bych zmínila také přínos pro organizace ve využití nových poznatků z praxe.

Klíčová slova:

Autismus; porucha autistického spektra; práce; pracovní uplatnění; možnost pracovního uplatnění

Young adult with autism spectrum disorder and their employment possibilities

Abstract

The bachelor's thesis deals with the employment of people with autism spectrum disorder. The aim of the bachelor's thesis is to approach the issue of employment in the labour market for people with ASD and at the same time describe the specifics of employing people with ASD and further connect the results with potential employers and acquaint the general public with the positives of employing people with ASD.

Qualitative research was used to fulfil the above goal. With this chosen strategy, the research sample was selected through institutions that deal with the issue of ASD. The first research sample represent parents and children with autism spectrum disorder, and the next research sample are social inclusion workers. Data were obtained by the method of questioning, the technique of semi-controlled interview. Then, the data were evaluated by using open coding method followed by data categorization.

The results show that people with ASD do not have much experience in employment and they mentioned employers as one of the prime reasons who are not inclined to offer positions to people with autism spectrum disorder. Despite offering them a number of benefits, both economic and individual.

This bachelor's thesis and its findings can be useful as a warning to the general public and professionals interested in the issue of ASD. Another benefit can be considered an increase in awareness and the notion of employers about the employability of people with ASD – that's means factors and specifics associated with the employment of these individuals. Lastly, I would also mention the benefits for organizations in using new knowledge from practice.

Key words:

Autism; autism spectrum disorder; work; employment possibilities; employment opportunities for people with ASD

Obsah:

I. Teoretická část	7
1 Poruchy autistického spektra	8
1.2. Klasifikace poruch autistického spektra:	9
1.3. Triáda problémových oblastí společných pro PAS.....	11
1.3.1. Sociální interakce a sociální chování	11
1.3.2. Komunikace	13
1.3.3. Představitivost, zájmy a hra.....	14
2 Mladá dospělost	15
3 Zaměstnávání osob s poruchou autistického spektra	17
3.1. Pracovní uplatnění.....	18
3.2. Možnosti pracovního uplatnění.....	21
II. Praktická část.....	24
4. Výzkum	24
4.1 Cíl práce	24
4.2 Výzkumné otázky.....	24
4.3. Metodika	24
4.3.1 Strategie, metoda a technika	24
4.4 Výzkumný soubor	25
4.5 Realizace výzkumu	25
4.6 Vyhodnocení dat	25
4.7 Etika výzkumu	26
5. Výsledky výzkumu.....	27
5.1 Rozhovory s osobami s PAS a jejich zákonnými zástupci (resp. matkami)	27
5.2 Rozhovory s pracovníky v oblasti sociálního začleňování	36
6. Diskuze	44
7. Závěr	49
8. Seznam literatury	50
9. Seznam tabulek	54
10. Seznam příloh	55
11. Seznam zkratk	59

I. Teoretická část

Úvod:

V dnešní době se problematika poruch autistického spektra čím dál více rozšiřuje do povědomí široké veřejnosti a téma zaměstnávání osob s touto poruchou je velmi nejistou a stále diskutovanou součástí života osob s poruchou autistického spektra.

Proto jsem se rozhodla se tomuto tématu více věnovat a rozšířit povědomí veřejnosti o této problematice. Výzkum bakalářské práce je zaměřený na osoby s PAS a jejich pohled na pracovního uplatnění a v druhé části se věnuji pracovníkům, kteří úzce spolupracují s osobami s autismem, a to v oblasti sociálního začleňování a jejich pohled na tuto problematiku.

Bakalářskou práci jsem rozdělila do několika kapitol – jako první kapitolu jsem zvolila obecné informace o poruchách autistického spektra jako je klasifikace těchto poruch, triáda problémových oblastí. Jako druhou jsem definovala mladou dospělost, kde jsem zmínila několik oblastí, které se liší od vývoje a postojů intaktní populace. Třetí část jsem věnovala pracovnímu uplatnění, kde jsem především zmiňovala několik možností, jak se osoby s PAS mohou začlenit na otevřeném trhu práce.

Výzkumná část mé bakalářské práce je zaměřena kvalitativně, pro sběr dat jsem zvolila techniku polostrukturovaného rozhovoru a jako vyhodnocení dat jsem zvolila otevřené kódování. Kladu si za cíl seznámit širokou veřejnost s touto problematikou a případně vzbudit na toto téma diskuzi v příslušných odborných kruzích a propojit výsledky s potenciálními zaměstnavateli.

Toto téma jsem se rozhodla zpracovat jako upozornění veřejnosti na danou problematiku a rozšířit povědomí o nedostatku organizací a pracovních příležitostí pro tuto cílovou skupinu.

1 Poruchy autistického spektra

Thorová (2016) uvádí, že poruchy autistického spektra patří mezi tzv. pervazivní vývojové poruchy. Čadilová (2007) popisuje, že termín pervazivní znamená všepřonikající, jedince ovlivňují do hloubky a v mnoha směrech běžného života – termín pervazivní naznačuje závažnost poruchy. Autorka dále uvádí, že pervazivní vývojové poruchy se objeví již v prvních letech života dítěte. Howlin (2009) doplňuje, že poruchy autistického spektra ovlivní v mnoha ohledech život osob s touto poruchou. Autorka dodává, že se jedná o postižení, které omezuje velkou škálu oblastí, např. komunikaci, sociální interakci a abnormality v oblasti chování (určité stereotypy a obsedantní chování). Bazalová (2011) dodává, že porucha se objeví vždy ve třech oblastech, v tzv. *triádě diagnostických kritérií autismu*.

Bazalová (2011) uvádí, že poruchy autistického spektra (PAS) jsou velice komplikovanou a nestálou poruchou a porozumět jí je velmi obtížné, a dále dodává, že projevy poruch autistického spektra jsou velmi variabilní a nelze je generalizovat. Dále doplňuje, že PAS se řadí se mezi poruchy mentálního vývoje. Bazalová (2011) vysvětluje, že slovo autismus je automaticky spojováno s projevem uzavřenosti – lidé s autismem uvádějí, že žijí ve světě, ve kterém se nevyznají, a proto se uchylují k větší uzavřenosti. Dle Adamuse (2017) osoba diagnostikována poruchou autistického spektra představuje vysokou psychickou zátěž pro celou rodinu.

Dále Howlin (2009) podotýká, že lidé s poruchou autistického spektra mají potíže s nalezením a udržením zaměstnání, s tímto souvisí i hledání vhodných přátel a vytváření kvalitních sociálních vazeb. Dále autorka popisuje, že dospělý člověk s autismem není schopen splnit požadavky společnosti, jelikož jsou na něj automaticky kladeny vysoké nároky.

Adamus (2017) popisuje, že míra postižení je nesourodá, to od těžkých forem, které v dospělosti vyžadují celodenní péči, až po lehké formy, kdy jedinec s PAS může žít samostatně. Dle Thorové (2006) dítě s PAS není schopno vyhodnotit informace stejným způsobem jako vrstevníci stejné mentální úrovně, vnímá jiným způsobem, což způsobuje odlišné chování.

V etiologii nejpodstatnější vliv přikládá Thorová (2016) genetickému faktoru, v současných výzkumech se začíná přisuzovat důraz také environmentálním faktorům.

Bazalová (2011) konstatuje, že přesná etiologie neexistuje a poruchy autistického spektra budou nadále cílem dalších výzkumů. Stejně tak i Vágnerová (2014) doplňuje, že etiologie autismu není přesně zjištěna a je pravděpodobné, že etiologie je variabilní a má multifaktoriální příčiny. Dále autorka uvádí, že autismus je v současné době chápán jako neurobiologická porucha, čili její základ tkví ve změnách v mozkových funkcích či ve struktuře mozku.

1.2. Klasifikace poruch autistického spektra:

Nejkonkrétněji klasifikaci poruch autistického spektra definuje MKN – Mezinárodní klasifikace nemocí, která je řadí mezi tzv. **pervazivní vývojové poruchy**.

- Dětský autismus,
- atypický autismus,
- Rettův syndrom,
- jiná dezintegrační porucha,
- hyperaktivní porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby,
- Aspergerův syndrom,
- jiné pervazivní vývojové poruchy,
- pervazivní vývojová porucha NS (WHO/ÚZIS ČR, © 2019).

Thorová (2016) popisuje **dětský autismus** jako jádro poruch autistického spektra. Dále dle autorky rozlišujeme jeho závažnost od lehké až po těžkou formu. Bazalová (2011) dodává, že náznaky dětského autismu mají časný projev, již okolo 12. až 18. měsíce života dítěte. Dále autorka uvádí, že vývoj symptomů může být dvojitý – abnormální (dítě se neusmívá, je neklidné, plačtivé), nebo dojde k tzv. autistické regresi, kdy dítě začne náhle zapomínat dosavadní naučené činnosti (např. v oblasti komunikace). K těmto charakteristickým rysům řadíme nespecifické problémy, jako jsou fobie, poruchy spánku a jídla, návaly zlosti a autoagrese (WHO/ÚZIS ČR, © 2019).

Dále pak **atypický autismus**, který je dle Thorové (2016) velmi různorodá porucha, jež má své abnormality. Dle autorky osoba splňuje jen některá kritéria charakteristická pro dětský autismus, ale i přes to zde najdeme množství symptomů, jež mají další autistické rysy. Čadilová (2007) uvádí, že sociální dovednosti bývají méně narušené, než tomu bývá u jiných poruch. Bazalová (2011) dodává, že diagnóza se stanovuje i přes to, že onemocnění je spojené s určitým stupněm mentální retardace – což může ztěžovat

stanovení přesné diagnózy. Ošlejšková (2008) uvádí, že porucha bývá diagnostikována až v pozdějším věku, okolo třetího roku života dítěte.

Bazalová (2011) popisuje **Rettův syndrom** jako onemocnění, pro které je typické neurologické postižení, jež zasahuje somatické, motorické a psychické funkce. Bazalová (2011) doplňuje, že toto onemocnění bylo poprvé popsáno Andreasem Rettem v roce 1965. Thorová (2016) tvrdí, že tento syndrom se vyskytuje spíše u dívek, zatímco u chlapců dochází k takové mutaci chromozomu X, která vede k samovolnému potratu, anebo novorozenec umírá několik hodin po porodu.

Marie Černá et al. (2015) uvádí, že vývoj je z počátku v normě, ale mezi 1. a 2. rokem života dítěte dochází ke ztrátě kognitivních funkcí. Autorka udává mezi projevy zpomalení růstu hlavy a dále pak problémy s dýcháním. Dále dodává, že mezi tělesné projevy onemocnění patří tzv. *mytí rukou*. Thorová (2011) uvádí, že význačným symptomem je náhlá ztráta kognitivních funkcí (ataxie, apraxie). Ataxie trupu a apraxie se začíná projevovat okolo čtvrtého roku života a dále následují choreoatetoidní pohyby a téměř vždy je následkem těžká mentální retardace (WHO/ÚZIS ČR, © 2019).

Jiná dezintegrační porucha, tento syndrom poprvé popsal Theodor Heller. Nemoc se projevuje okolo 3. až 4. roku života, dochází k úpadku naučených dovedností a typický je nástup mentální retardace, jak uvádí Bazalová (2011). Také Thorová (2016) dodává, že deteriorace (zhoršení zdravotního stavu) může nastat nečekaně, ale může trvat delší dobu a střídát se může s obdobím stagnace. Mezi známky postižení se řadí nástup emoční lability, agresivity a dále se může objevit neobratná chůze (Čadilová, 2007).

Hyperaktivní porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby – dle Hosáka (2015) jde o neurčitě formulovanou poruchu, jež je spojená s hyperaktivním syndromem a mentální retardací (IQ nižší než 50). Naopak MKN popisuje, že tato porucha je diagnostikována až poté co je IQ nižší než 35 (WHO/ÚZIS ČR, © 2019). Hosák (2015) dále uvádí, že hyperaktivitu může v adolescenci nahradit syndrom hypoaktivity, což ale není obvyklý jev. Bazalová (2011) dodává, že stimulancia v této situaci často nefungují.

Bazalová (2011) konstatuje, že mnohé symptomy jsou u **Aspergerova syndromu (AS)** podobné jako u dětského autismu. Autorka dále uvádí jako rozdíl, že intelekt není

narušen, naopak IQ je u některých jedinců až nadprůměrné. Charakteristické pro tento syndrom jsou zvláštní až specifické zájmy osob s AS – tyto zájmy pak mívají ulpívavý charakter (APLA 2014). Abnormality přetrvávají do dospělosti, v časně dospělosti se mohou vyskytnout psychotické stavy (WHO/ÚZIS ČR, © 2019). Bazalová (2011) popisuje, že na rozdíl od jiných poruch autistického spektra lidé s AS neumějí většinou sociálně komunikovat. Ale Thorová (2016) doplňuje, že osoby s AS mají nejméně z poruch autistického narušený vývoj řeči.

1.3. Triáda problémových oblastí společných pro PAS

Čadilová (2007) uvádí, že diagnóza u poruch autistického spektra spočívá v diagnostice chování v určitých oblastech. Problematické oblasti, které jsou důležité pro stanovení diagnózy, formulovala britská psychiatrička Lorna Wing v sedmdesátých letech 20. století – tyto termíny autoři používají dodnes, od původního formulování Lorny Wing se výrazně nezměnily (Čadilová, 2007).

Makovská (2007) popisuje, jak pečlivě musí být triáda diagnostikována, aby bylo možné vyloučit opožděný vývoj jedince. Dále autorka uvádí, že je nutné dbát na to, že příznaky se vyvíjejí, a proto se mohou věkem změnit.

Bendová a Zikl (2011) mezi triádu problémových oblastí řadí:

1. sociální interakci a sociální chování,
2. komunikaci,
3. představivost, zájmy a hru.

1.3.1. Sociální interakce a sociální chování

Howlin (2009) popisuje deficit v této oblasti jako důležitý charakteristický rys sloužící k diagnostice poruch autistického spektra – tento deficit je charakteristický nedostačujícím projevem emocí a slabou sociální integrací. Autorka dále uvádí, že důležitým typickým rysem je nedostatek porozumění sociálním pravidlům, způsobům, jak se lidé v určitých situacích jednají a důvody jejich chování. Hosák (2015) doplňuje, že děti s PAS nemají dostatečně vyvinutý citový vztah k matce, tzv. *attachment*. Toto platí i u vytváření bližší citové vazby u ostatních členů rodiny.

Bazalová (2011) dodává, že sociální interakce, sociální chování a formování sociálních vazeb jsou krajně důležité pro budoucí život jedince. Thorová (2016) doplňuje,

že porucha sociální interakce se u každého jedince liší velikostí postižení. Howlin (2009) uvádí, že vystupování osob s autismem není samo o sobě špatné, ale může působit nevhodně v určitých situacích anebo v prostředí. Autorka dále dodává, že lidem s PAS chybí reciprocita, princip vzájemnosti hraje v lidských společnostech významnou roli. Bělohávková (2008) uvádí, že osoby s PAS si nejsou vědomi, jak jejich chování působí na ostatní osoby.

Thorová (2006) i Čadilová (2007) se shodují v charakteristice typů sociálního chování. Obě autorky tyto typy charakterizovaly následovně.

Typ osamělý je charakterizován dle Thorové (2016) minimální snahou o kontakt sociální (nevyhledávají společnost, nezájem o hru) a fyzický (mazlení, houpání). Dále autorka uvádí, že s věkem se kontakt s blízkými může zlepšit, ale nezájem o kontakt nevymizí. Thorová (2016) dodává, že někteří jedinci mohou ale mít rádi některé fyzické doteky, například mazlení, houpání, lochtání. Obecně jsou tyto děti uzavřené a často mají nízký práh bolesti.

Dle Thorové (2016) je pro **typ pasivní** charakteristická spontaneita. Sociální kontakt sice nevyhledávají, ale ani ho nezavrhují. Dle Thorové (2016) projevují zájem o vrstevníky, ale o aktivní účast u hry zájem nemají, protože neví, jak se do hry správně zapojit. Zatímco Čadilová (2007) oponuje názorem, že se velmi málo snaží o navázání sociálního kontaktu. Naopak se autorky shodly, že u tohoto typu je charakteristické, že jedinec má rád fyzický kontakt.

Thorová (2016) **typ aktivní (zvláštní)** popsala tak, že jedinec aktivně vyhledává sociální kontakty. Čadilová (2007) ale podotýká, že jedinec nejeví zájem o pocity druhých. Bazalová (2011) uvádí, že jedinci s PAS, s tímto typem sociálního chování, nedodržují důvěrnou vzdálenost od druhých. Autorka popisuje, že jejich gestika a mimika může působit jako přehnaná až bizarní. Dále uvádí, že se může špatně jevit buď ulpívavý oční kontakt, nebo se jedinec naopak očnímu kontaktu vyhýbá.

Typ formální (afektovaný) Thorová (2016) charakterizuje jako typický pro osoby s vyšším intelektem, řeč se vyznačuje přesným vyjadřováním a mají encyklopedické znalosti. Thorová (2006) popisuje, že osoby s PAS mluví pravdivě, ale nedomýšlí důsledky řečeného, slyšenému rozumí doslovně. Čadilová (2007) dodává, že jedinec se nedokáže včas vyrovnat se sociální změnou, což může způsobit u těchto osob obsedantní

sklony. Bazalová (2011) dále popisuje, že mohou působit chladně a často se tento fakt může objevit u primární rodiny.

Thorová (2016) u pátého **Typu smíšený – zvláštní** popsala, že sociální chování je velmi neucelené, často imitují slovní zásobou a chování dospělého jedince. Autorka dále uvádí, že tento typ se vyznačuje osamělostí, pasivitou, aktivním i odměřeným přístupem. Dále pak Bazalová (2011) doplňuje, že sociální chování závisí na okolí, stavu a také záleží na jedincích, s nimiž mají děti každodenní kontakt. Tyto jedinci mají velmi vymezené zájmy a až puntičkářsky plní svá naučená pravidla chování (Thorová, 2016).

Dle Thorové (2016) pro jeden typ sociálního chování odpovídá jen malé množství lidí s PAS. Sociální chování je natolik různorodé a vystavují se tolika vlivům, že mohou jednotlivé projevy odpovídat dvěma či více typologickým znakům, převažující typ sociální interakce se obvykle projeví až během dospívání, dodala autorka.

1.3.2. Komunikace

Thorová (2016) popisuje, že jedním z ukazatelů poruch autistického spektra jsou poruchy komunikace – porucha se projevuje ve všech úrovních, tj. na úrovni receptivní (porozumění), expresivní (vyjadřování), verbální i neverbální. McDougle (2016) zmiňuje, že nedostatky v komunikaci u jedinců s PAS jsou velmi variabilní. A dále autor dodává, že jedinci s touto poruchou často nerozumí humoru, ironii a opakují témata, která je v rozhovoru zajímají.

Bazalová (2011) doplňuje, že komunikace je nesmírně podstatná, schopnost sdělit své pocity a potřeby je nepostradatelnou součástí života každého jedince. Dále autorka doplňuje, pokud není jedinci tato možnost zprostředkována, může to u něj vést k frustraci – komunikační bariéra se tedy musí v pravou chvíli řešit s odborníkem. Bazalová (2011) dále popisuje, že lidé s autismem nejsou schopni rozprávět a často opakují slova či věty, tento jev je nazýván *echolálie*. Čadilová (2007) doplňuje, že opakování tohoto jevu souvisí s mechanickou pamětí.

Čadilová (2007) shrnula komunikaci u PAS následovně – jedinec s PAS nemluví, anebo komunikuje velmi zřídka. Dále autorka pokračovala, že mimoslovní komunikace je omezena, osoba mluví výhradně o svých oblíbených tématech a ta stále opakuje, často využívají nevhodná slova. A jako poslední autorka popsala používání specifických projevů v řeči jako například dyslálie, koktavost atd.

Verbální komunikace

Thorová (2006) zmiňuje, že u dětí s poruchou autistického spektra však zmíněné projevy mohou přetrvávat mnohem déle, některé z obtíží spojené s verbální komunikací přetrvávají až do dospělosti. Bazalová (2007) píše, že je vývoj verbální komunikace v každém případě opožděn – u dětí, které zůstaly na úrovni nonverbální komunikace, je podstatné použít náhradní způsob dorozumívání, prvky AAK (alternativní a augmentativní komunikace). Komunikací se také zabývá Richman (2006), která uvádí, že téměř u 40 % dětí s poruchou autistického spektra se řeč nevyvine do té míry, aby jedinci měli potřebu využívat jiný náhradní způsob dorozumívání.

Čadilová (2007) dodává fakt, že k vývoji řeči u poruch autistického spektra (ne však k AS) bývá přidružena vývojová porucha řeči, tzv. vývojová dysfázie. Dále autorka zmiňuje, že se jedná o specifický projev neschopnosti si osvojit verbální řeč natolik, aby byly nastaveny kvalitní podmínky pro další rozvoj.

Neverbální komunikace

Bazalová (2007) druhou formu popisuje jako sdělování potřeb pomocí využití gest. Lidé s jiným postižením se neverbální komunikaci naučí samovolně, ale u osob s PAS tomu tak není. Vermeulen (2006) uvádí, že lidé s poruchou autistického spektra mají velké problémy s dorozumíváním, ale nejedná se jen o jazyk, slova nebo věty. Avšak autor popisuje, že problémy nastávají i u neverbální komunikace, často je pro tyto jedince obtížnější, nedokáží vydedukovat správný kontext gesta.

Thorová (2006) uvádí několik projevů PAS, se kterými se můžeme často setkat u osob s poruchou autistického spektra, můžeme mezi ně řadit neobvyklou mimiku, neodpovídající oční kontakt či zvláštní haptiku.

1.3.3. Představivost, zájmy a hra

Bazalová (2011) uvedla představivost jako další část triády problémových oblastí, tato oblast také souvisí s neměnným chováním a omezenými zájmy. Dále Bazalová (2011) uvedla, že porucha představivosti se projevuje opakujícím chováním, rituály a omezeným okruhem zájmů, u dětí s PAS můžeme zaregistrovat zvláštnosti v chování již v raném věku. Thorová (2016) popsala, že pro vývoj představivosti je podstatný rozvoj nápodoby, narušení imitace symbolického myšlení způsobuje, že se u jedince není přijatelně

rozvíjena hra. Thorová (2016) dále dodává, že u nedostačující představitivosti se obvykle dítě uchyluje k činnostem, které upřednostňují mladí jedinci, v těchto činnostech pak nacházejí jistotu a bezpečí.

Způsob trávení volného času se velice liší od jejich vrstevníků, jak uvádí Thorová (2016), osoby s PAS mají většinou potíže naplnit svůj volný čas. Autorka dále popisuje, že také způsob, jakým osoby s poruchou autistického spektra zachází s dalšími předměty a hračkami je nefunkční. Howlin (2005) uvádí, že obsedantní sklony chování jsou u osob s PAS jen prostředkem, pomocí kterého se zbavují svých obav a úzkostí.

2 Mladá dospělost

Langmeier, Krejčíková (2006) uvádí, že toto období odpovídá věku 18-25 (30) let. Jedná se o období, které je hranicí mezi adolescencí a plnou dospělostí. Říčan (2007) uvádí, že mladá dospělost je období vyznačující se nestabilitou a prozkoumáváním identity. Autoři dále doplňují, že s tímto obdobím souvisí požadavky společnosti na založení rodiny, vychovávání dětí a vedení domácnost. Kopecká (2011) popisuje, že v období mladé dospělosti se vyznačuje největší vitalitou, velkou tělesnou silou a dostatečné energie.

Říčan (2007) popsal hlavní úkoly, které musí mladý dospělý zvládnout v této fázi, mezi ně patří zakotvení v profesi a uspořádání mezilidských vztahů. Blatný (2016) charakterizoval mladou dospělost jako období, kdy osoba vstupuje do nové etapy života – do dospělosti. Dále doplňuje, že na rozdíl od dětství, pro které jsou charakteristické výrazné fyzické změny, v mladé dospělosti jsou změny minimální, na druhou stranu v tomto období dochází ke změnám v psychosociálních oblastech – tj. blízké vztahy, vzdělání a zaměstnání.

Říčan (2007) tvrdí, že fyzické změny v mladé dospělosti již nejsou tak markantní. A dále doplňuje, že vrcholu fyzických sil mladý člověk dosahuje až okolo třicátého roku života, ale fyzický stav jedince souvisí s individuálním životním stylem. Kopecká (2011) dodává, že na konci tohoto období začíná postupně docházet k prvním involučním změnám.

Kognice – v této oblasti je období mladé dospělosti spojováno s vrcholem velkého množství kognitivních schopností – tzv. fluidní inteligence (Říčan, 2007). Dále uvádí, že fluidní inteligence se rychle rozvíjí v adolescenci a vrchol dosahuje kolem

dvaadvacátého roku života jedince. Kopecká (2011) zmiňuje, že všechny poznávací procesy jsou v tomto období na té nejvyšší úrovni, myšlení a inteligence se dostávají na definitivní vrchol.

Emoce – mladá dospělost je charakteristická velkými změnami v sociálních rolích a sociálních vztazích, které mají vliv na prožívání jedince – ve srovnání s dalšími obdobími života jsou emoce v mladém dospělosti velmi variabilní a v prožívání emocí je rozdílná intenzita (Říčan, 2007). Dále autor uvádí, že v tomto období se mění osobní růst jedince – z hlediska emočního prožívání je v tomto období důležitá sebeakceptace. Autor dále popisuje, že v mladém dospělosti dochází ke snížení negativních emocí (hněv, agrese), zatímco pozitivní emoce vrcholí v období starší dospělosti. Kopecká (2011) doplňuje, že období dospělosti je obdobím citové stability a vlastní autonomie. Nováková (2013) doplňuje, že osoby s PAS se v této době potýkají s psychickými nemocemi, zejména pak s depresemi a úzkostmi.

Říčan (2007) uvádí, že partnerství, rodina a další sociální vztahy jsou podstatné pro naplnění základních lidských potřeb. Dále doplňuje, že v tomto období výrazně změní vztahy s rodinou – člověk se osamostatňuje a to ve dvou rovinách: finanční a emoční. Autor klade důraz na získání samostatnosti, poněvadž ta představuje jeden z hlavních úkolů mladém dospělosti.

Dále uvádí, že toto období je charakteristické hledáním životního partnera, vytvoření blízkého vztahu je další ze základních úkolů tohoto období – blízké romantické vztahy jsou znakem vstupu do dospělosti. Nováková (2013) uvádí, že v tomto období si ale milostný vztah osoby s PAS ani neumějí představit, a mají problémy v intimním životě – někteří z osob s PAS se rozhodnou, že prožijí svobodný život. Dále autorka dodává, že toto období je relativně klidné, nenese žádné markantní změny a může přijít pokrok v sociálních vztazích a zlepšení problémového chování.

Říčan (2007) zmiňuje, že mladá dospělost je období, ve kterém dochází k založení rodiny, a výchově dětí. Langmeier, Krejčíková (2006) dodávají, že v tomto období přejímá zodpovědnost za své potomky a na druhé straně se dále přizpůsobuje svým stávajícím rodičům. I přes to, že je založení rodiny podstatné, v této době mají stejně velkou váhu sociální vztahy mimo rodinu – ty se vyznačují vysokou rozmanitostí, což je příčinou životních událostí mladého člověka (Říčan, 2007).

Pracovní oblast Říčan (2007) popisuje jako další z oblastí z vývojových úkolů, kterou musí člověk projít. Mladá dospělost je v této oblasti typická tím, že člověk zakotví v zaměstnání a rozvíjí si kariérní status, který je spojen s rozvojem pracovních dovedností. Dále sděluje, že volba zaměstnání je spojena s individuálními rysy člověka. Farková (2009) doplňuje, že mladý člověk vykonává produktivní práci a chápe její smysl, dále podává uspokojivý pracovní výkon a to bez zbytečných absencí. Thorová (2006) doplňuje tuto oblast tím, že lidé s touto poruchou mají potíže s týmovou prací, mají tendence „ztratit se“ mezi několika zadanými úkoly, chtějí mít pořádek ve svých faktech a toto vyžadují i u ostatních spolupracovníků, odmítají akceptovat autority a supervizi a vyhýbají se společenským akcím.

Nováková (2013) shrnuje, že mladý dospělý s poruchou autistického spektra dospívá později a to ve všech oblastech, ale i přes to se někteří jedinci s PAS zcela osamostatní, založí rodinu, a dokonce si někteří z nich najdou a udrží práci. Autorka dále zmiňuje, že priority osob s PAS jsou jasné: touha být zaměstnaný, schopnost navazovat přátelské vazby a někteří touží mít partnerský vztah. Dále autorka zdůrazňuje problematiku mladých dospělých pro budoucí odborný výzkum – děti s diagnózou autismu stárnou a péči budou potřebovat i v budoucnosti.

Thorová, Šporclová (2012) se k tématu vyjádřily následovně – lidé s autismem absolvují vzdělání ve speciálních nebo praktických školách, někteří z nich mohou být vzděláváni v běžných školách, nejčastěji s asistentem pedagoga. Dále uvádějí, že po ukončení základního vzdělání mohou studovat na různých typech středních škol, někteří mohou vystudovat i vysokou školu - je pravdou, že kvůli obtížím v sociálním chování vysokou školu často nedokončí. Autorky zmiňují, že přechod do zaměstnání je pro osoby s PAS velmi stresující, bez dostatečné podpory rodiny či institucí zůstávají často nezaměstnaní, mohou nalézt zaměstnání díky sociálně rehabilitačním programům podporovaného zaměstnávání.

3 Zaměstnávání osob s poruchou autistického spektra

Howlin (2005) uvádí, že pro každého jedince je složitý přechod ze školy do pracovního života, pro lidi s autismem toto období představuje nadměrný stres. Dále uvádí, že i přes to, že někteří lidé s PAS si práci najdou a udrží si ji, jejich starosti tím nekončí. Holá (2017) uvádí, že poruchy autistického spektra není nutné vyřadit z pracovního procesu, ale požadují zvláštní přístup k těmto lidem v oblasti společenských dovedností.

Thorová (2016, s. 188) dodává, že „úroveň sebeobslužných dovedností, má vliv na dosažené vzdělání, ale není již zaručeným ukazatelem plně samostatného života v dospělosti.“

3.1. Pracovní uplatnění

Vágnerová (2004) uvádí, že riziko nezaměstnanosti je u osob se zdravotním postižením mnohem vyšší než u osob intaktních. Opatřilová a Procházková (2011) popisují, že práce má stejně velký význam pro postižené jedince jako i pro nepostižené – ať už jde o možnost seberealizace, sociálního kontaktu, plnohodnotného využití času anebo získávání financí pro zajištění kvalitního života. Práce znamená pro člověka určitou formu nezávislosti a možnost zabezpečení (Šesták, 2014).

Právní řád České republiky neuvádí žádnou ucelenou definici osob se zdravotním postižením, svou definici vztahuje pouze k tomu, do jaké míry je daná osoba schopna se aktivně zapojit do pracovního života. Dle § 67 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění, definuje osoby se zdravotním postižením, které jsou orgánem sociálního zabezpečení uznány:

- invalidní osoby ve třetím stupni,
- invalidní osoby v prvním nebo druhém stupni,
- osoby zdravotně znevýhodněné.

Skutečnost, že je osobou se zdravotním postižením nebo znevýhodněním, dokládá fyzická osoba posudkem nebo potvrzením orgánu sociálního zabezpečení, popisuje zákon.

Opatřilová, Procházková (2011) dodávají, že osoby se zdravotním postižením patří mezi rizikové skupiny na trhu práce, mohou být prohlášeni za skupinu, která je na trhu práce znevýhodněná.

Při posuzování možností vstupu jedinců se zdravotním postižením na trh práce a úrovně jejich připravenosti Trhlíková (2011) uvádí, že je třeba si uvědomit, že se jedná o velmi různorodou skupinu – obsahuje na jedné straně osoby, které jsou způsobilé získat zaměstnání v běžné firmě, na druhé straně také ty, jejichž postižení pracovní činnost neumožňuje a jejichž příprava je zaměřena na zvládnutí běžných úkonů všedního života.

APLA (2014) uvádí, že zaměstnání by pro lidi s PAS mělo být vybíráno tak, aby využívalo jejich silných stránek, bylo objektem jejich zájmu nebo jim bylo alespoň blízké. Dále popisuje, že v ideálním případě dokáže člověk s PAS v pracovním životě uplatnit i jejich nadprůměrné až neobyčejné schopnosti. V zaměstnání by na ně měly být kladeny co nejnižší požadavky na krátkodobou paměť, výkon, sociální a komunikační dovednosti (Bělohávková, 2008).

Patrick (2011) tvrdí, že vzhledem k zvláštnostem jedinců s PAS je zapotřebí věnovat značnou pozornost výběru vhodného zaměstnání. Dále autorka dodává, že již v průběhu školní docházky je nezbytné uvažovat o zaměření, která umožní celoživotní zapojení jedince s PAS do pracovního procesu, právě z tohoto důvodu je důležitá profesní diagnostika. Patrick (2011) popisuje, že se hodnotí soukromé zájmy, nadání, dispozice, speciální potřeby (např. i získání bydlení), styl učení, pracovní zvyky, postoj k práci a sociální dovednosti. Autorka komentuje, že tyto informace jsou užitečné i pro rodiče dospívajících nebo mladých dospělých s PAS, neboť může pomoci zvolit vhodné povolání pro jejich potomka – v případě dospělých s PAS však bývá profesní diagnostika obtížnější – je zde možnost se také obrátit na organizace podporující osoby se zdravotním postižením.

APLA (2014) popisuje potíže projevující se v každodenním životě, značné problémy jsou zjevné zejména při prvním kontaktu se zaměstnavatelem, protože osoby s PAS se cítí nejistě a často jednají velmi naivně a nevhodně. Howlin (2005) uvádí, že mezi nejběžnější problémy, které se objevují na pracovišti, patří nezpůsobilost smysluplné komunikace, neschopnost provést zadanou práci a nepochopení instrukcí, což velice redukuje možnosti zaměstnavatele zařadit osobu s PAS do pracovního procesu. Dalším problémem jsou obtíže s dodržováním společenských pravidel, která se většinou týkají nevhodných poznámek týkajících se vzhledu, nedodržování ohleduplné vzdálenosti, nevhodného dotýkání, kladení soukromých otázek od osoby s autismem a nedodržování základní hygieny (Howlin, 2005).

Bělohávková, Gnanová (2008) shrnuly zaměstnávání osob s PAS tak, že tyto osoby jsou obvykle spokojeni při rutinní práci, která je předvídatelná. Dále zmiňují, že mají výbornou paměť, zaujetí pro fakta, dodržují pravidla (dochvilnost), jsou pečliví a mají smysl pro detail.

Při zaměstnávání jedinců s PAS doporučuje Běhohlávková (2008) dodržovat tato pravidla, resp. užívat následující osvědčené následující postupy:

- Stanovení pevné struktury: významná je předvídatelnost (co, kdy, kde, jak, proč, jak dlouho). Očekávané přináší lidem s PAS jistotu, naopak neznámé vede k nežádoucímu chování.
- Získávání zpětné vazby: komunikace osob s PAS může být omezená, proto odpověď typu „ano“, „ne“, „nevím“ může být odrazem nejistoty. Pracovníci s touto poruchou se většinou dále nedoptávají, je tedy na zaměstnavateli nebo kolezích, aby v určitých situacích pomohli.
- Demonstrace činností: nestačí úkol vysvětlit verbálně, ale je vhodné úkol také předvést či naznačit.
- vypracování krizového plánu: pro případ, kdy pracovník znejistí nebo nebude vědět, jak postupovat, spíše se jedná o informace, na koho se obrátit v případě potřeby.
- podávání vhodné zpětné vazby: ne vždy jedinec s PAS dokáže porozumět neverbální reakci (úsměv, tělesný kontakt). Pochvala či povzbuzení pro ně může být srozumitelnější. Podobně je vhodné vyhnout se ironii, sarkasmu a narážkám.

Autorky doplňují, že pokud se osoba s PAS správně začlení do pracovního výkonu, jsou spolehliví a velmi výkonní.

Metodika podpory osob s PAS (2014) shrnuly skepsi zaměstnavatelů následovně – zaměstnavatelé mají o zaměstnávání osob PAS předsudky – při jednání s osobou s autismem by je měli zaměstnavatelé brát jako osoby sobě rovné a mít na paměti, že každý jedinec s touto poruchou je individuální.

Je podstatné pro osobu s PAS vytvořit správný první dojem na eventuálního zaměstnavatele, avšak pro osoby s PAS je typický tzv. nevyrovnaný vývojový profil. V některých oblastech mimořádně vynikají, a naopak v dalších oblastech má znalosti podprůměrné. Dále autoři zmiňují, že pokud při rozhovoru zaměstnavatele zaujme oblast, kde má osoba s PAS nedostatky, tak je pak těžké změnit jejich názor. Autoři zde zmiňují, že zaměstnavatelé generalizují – pokud mají špatnou zkušenost se zaměstnáváním osob se zdravotním postižením, je pro osobu poruchou autistického spektra velmi těžké jeho názor změnit.

3.2. Možnosti pracovního uplatnění

Slowík (2016) uvádí, že význam práce je pro osoby s jakýmkoliv znevýhodněním přirozenou potřebou, práce u těchto osob zvyšuje jejich sociální sebepojetí. Dále zmiňuje, že ideální možnost pracovního uplatnění je, aby každá osoba se zdravotním postižením byla zaměstnána na volném trhu – pokud se tedy nejedná o příliš závažné postižení, pak i osoba se zdravotním postižením může získat pracovní místo na otevřeném trhu práce. Pokud tato varianta není možná, může osoba se zdravotním postižením využít dalších forem pracovního uplatnění, jako jsou: podporované zaměstnávání a pracovní rehabilitace (Slowik, 2016). Dále autor zdůrazňuje, aby se nadále pozornost věnovala zaměstnávání zdravotně znevýhodněných, a tak se dále rozvíjely i přístupy k jejich zaměstnávání a jejich zařazení do pracovního života.

Černá et al. (2015) uvádí, že základy **podporovaného zaměstnávání** popsal americký psycholog Mark Gold. Bělohávková (2008) popisuje, že smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnání možností pracovního uplatnění lidí, kteří jsou znevýhodnění na trhu práce, a poskytnout jim takové možnosti, které odpovídají jejich zájmu, schopnostem a osobnostním možnostem. Dále popisuje, že cílem je zvýšit nezávislost, rozvinout dovednosti potřebné k nalezení a udržení si zaměstnání a posílit pracovní návyky. Černá et al. (2015) doplňuje, že už během zácviku na pracovišti si jedinec osvojí potřebné dovednosti pro styk s kolegy – vyjádření svých potřeb, vztahů v pracovním prostředí a dále postižené osobě se upevňuje sebevědomí.

Podporované zaměstnávání je služba, která je časově omezena a je určena lidem, jež si přejí udržet placenou práci v běžném pracovním prostředí i přes to, že jsou z nějakého důvodu omezeni (Vitáková, 2005). Dále autorka uvádí, že hlavním cílem podporovaného zaměstnávání je umožnit lidem z cílové skupiny takové podmínky na otevřeném trhu práce, které odpovídají jejich schopnostem – podpořit je způsobem, že dojde k dostatečnému rozvoji. Bělohávková, Gnanová (2008) dodávají, že se služba PZ se poskytuje nejen před nástupem do zaměstnání, ale i po nástupu. Autorky dále vysvětlují, že je důležité i nadále rozvíjet samostatnost uživatelů.

Stupková (2005) uvádí následující identifikační znaky, jimiž se podporované zaměstnávání odlišuje od jiných forem zaměstnávání.

- Okamžité umístění na pracovní místo – tréninkem dovedností se začíná až později, po nástupu do práce.
- Konkurence schopná práce – osoba s postižením dostává stejnou odměnu jako osoba bez postižení.
- Zaměstnávání v běžném pracovním prostředí – lidé s postižením pracují mezi lidmi bez postižení, komunikují a pracují společně.
- Průběžná podpora – aby se stalo podporované zaměstnávání efektivní, je zajištěné na tak dlouho, jak klient potřebuje.
- „Na míru šitá“ podpora – podpora se zaměřuje na specifické potřeby člověka.
- Aktivní přístup uživatele služeb PZ – uživatel není pasivním příjemcem služeb. Jedinec se podílí při plánování a formulování životních cílů.

Kutz, Jordan (2008) popisují, jak je důležité vytvořit plán podpory, neprodleně po získání zaměstnání – tento plán by měl vyhovovat jak jednotlivci s poruchou autistického spektra, tak jeho podmínkami také jeho zaměstnavateli. Dále dodávají, že podpora by měla být individuální, protože se může týkat mnoha problémových oblastí osob s PAS.

Proces podporovaného zaměstnávání spočívá v činnostech vedoucích k nalezení jedinci zaměstnání – tyto činnosti jsou směřovány k uživateli služby, ale také jsou důležitým příjemcem podpory blízké osoby uživatele (Vitáková, 2005).

Vitáková (2005) vymezila 4 základní fáze podporovaného zaměstnávání:

- dojednání spolupráce mezi uživatelem a poskytovatelem služby PZ,
- plánování kariéry uživatele,
- zprostředkování vhodného pracovního místa a trénink dovedností,
- podpora uživateli po uzavření pracovněprávního vztahu.

APLA (2014) uvádí, že u řady osob s poruchou autistického spektra je zapotřebí přizpůsobit pracoviště tak, aby byly snižovány či zásadním způsobem odstraňovány nedostatky, které by mohly v budoucnu ohrozit udržení pracovního místa. Amaral (2011) popsal, že mezi takové situace patří především: umožnění osobě s PAS docházet na terapie, nácviky, pracovní konzultace, dále pak také proškolení kolegů o specifických projevech lidí s poruchou autistického spektra. Dále autor uvádí, že přímou podporou zaměstnání je nabídka pracovního asistenta nebo pravidelné návštěvy pracovního konzultanta, dále je možné přizpůsobit pracovní dobu a samotné

pracoviště. Podstatný faktor, jenž může pomoci s kariérou osobám s PAS, je motivace učit se novým dovednostem (Amaral, 2011).

NAUTIS (2015) uvádí, že na otevřeném trhu práce pracuje 77 % ekonomicky aktivních klientů s poruchou autistického spektra a na chráněných pracovních místech pracuje a využívá této možnosti jen 23 % osob s PAS. Toto komentuje Vládní výbor (2016) tím, že velké množství dospívajících a dospělých klientů s PAS není schopna naleznout jakékoliv profesní uplatnění, a to ani na chráněných pracovních místech. Dále zmiňuje, že i přes to, že mají dostačující informace k podporovanému zaměstnávání, zůstávají nadále závislí na sociálních dávkách.

Další možnost pracovního uplatnění popsala Černá et al. (2015) následovně; **chráněné pracovní místo** definovala jako místo, které je vytvořeno zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě dohody s Úřadem práce – to musí být provozováno a obsazeno po dobu nejméně tří let. Dále autorka dodává, že na realizaci pracovního místa je poskytnut příspěvek od úřadu práce.

Příspěvek na zřízení pracovního místa pro osobu se zdravotním postižením se poskytuje pod podmínkou, že zaměstnavatel nemá v evidenci daní uvedeny daňové nedoplatky, které jsou vedeny finančním nebo celním úřadem, nemá nedoplatek na pojistném a na penále na veřejné zdravotní pojištění nebo na penále na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (Zákon. č. 435/2004 Sb., §75).

Zákonem 435/2004 Sb., § 69 je definována další možnost, jak zapojit občany se zdravotním postižením do pracovního života, jedná se o **pracovní rehabilitaci** – souvislou činnost, která je zaměřená na získání náležitého zaměstnání osob se zdravotním postižením na základě podané žádosti na krajské pobočce Úřadu práce. Dále se v zákoně uvádí, že pracovní rehabilitace zahrnuje zejména poradenskou činnost, jež se zaměřuje na volbu povolání a na sestavení individuálního plánu obsahujícího náležitosti konkrétního jedince se zdravotním postižením. V § 72 téhož zákona je uvedeno, že se jedná o cílenou činnost, která je zaměřena na zapracování osoby se zdravotním postižením na vhodné pracovní místo a dále i k získání příslušných znalostí, dovedností a návyků důležitých pro výkon daného zaměstnání – tato příprava trvá 24 měsíců.

Již v roce 1999 se Temple Grandin, americká profesorka na státní univerzitě v Coloradu, autorka bestsellerů a aktivistka v oblasti autismu, věnovala vhodným a nevhodným

možnostem pracovního uplatnění u osob s poruchou autistického spektra. Jako nevhodné zaměstnání se jeví např. pokladní, číšník, taxikář, obchodník či operátor. Naopak jako vhodná zaměstnání popsala Grandin (1999) programátor, inženýrství, automechanik, účetní, knihovník, fyzik, matematik či astrolog.

II. Praktická část

4. Výzkum

4.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce je seznámit širší veřejnost s touto problematikou, propojit potřeby osob s PAS s potencionálními zaměstnavateli a dále upozornit na faktory a specifika, která mohou ovlivňovat zaměstnání osob s poruchou autistického spektra.

4.2 Výzkumné otázky

Pro naplnění výše uvedeného cíle byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Jaké jsou představy mladých osob s PAS o jejich pracovním uplatnění?
2. Jaké jsou dosavadní zkušenosti mladých osob s PAS s uplatněním na trhu práce?
3. Jaké faktory ovlivňují uplatnění mladých osob s PAS na trhu práce?

4.3. Metodika

4.3.1 Strategie, metoda a technika

Pro bakalářskou práci byl zvolen kvalitativní výzkum, který podle Reichla (2009) představuje řadu rozdílných postupů, jež se snaží porozumět zkoumanému problému. Snaží se na určitý aspekt nahlížet co možná nejúčelněji. Mišovič (2019) uvádí, že na rozdíl od kvantitativního šetření je kvalitativní zaměřený na dílčí stránky jevu, jako další rys popsal oboustranné porozumění mezi výzkumníkem a aktérem. Dále autor zmiňuje, že výzkumník a komunikační partner se podílejí na dosažení společného cíle – komunikační partner je subjekt, který definuje a interpretuje realitu a mívá větší důležitost výzkumník.

Sběr dat proběhl metodou dotazování, technikou polostrukturovaného (polořízeného) rozhovoru. Mišovič (2019) popsal tuto metodu dotazování jako jednu z nejběžnějších technik využívanou při kvalitativním výzkumu – polostrukturovaný rozhovor je

sestavený z připravených otázek, které jsou primární k dosažení identifikaci výzkumu a dále z doplňujících otázek – jež mohou téma rozšířit a vedou k lepšímu uchopení tématu, který řešíme.

4.4 Výzkumný soubor

Prvním výběrovým souborem byli klienti dvou organizací věnující se osobám s PAS, tj. šlo o záměrný výběr zprostředkovaný institucí. Záměrný výběr Chráska (2016) popsal jako výběr, který není náhodný, o výběru vzorku rozhodne sám výzkumník anebo osoba zkoumaná.

Klienti byli vybráni přes organizaci v Českých Budějovicích a dále v Plzni. Komunikačním partnerem byl vždy mladý dospělý jedinec s PAS a jeho zákonný zástupce, resp. matka. Matky byly přizvány k rozhovorům kvůli specifčnosti v komunikaci a chování mých komunikačních partnerů.

Druhým výzkumným souborem byli pracovníci působící v oblasti sociálního začleňování, kteří úzce spolupracují s osobami s poruchou autistického spektra. Sběr dat probíhal tzv. metodou sněhové koule. Konkrétně šlo o pracovníka úřadu práce (pracovní rehabilitace), dále o pracovníka realizujícího podporované zaměstnávání a pracovníka sociálních služeb přímo pro jedince s PAS.

4.5 Realizace výzkumu

Tento výzkum byl realizován od ledna 2020 do dubna 2020. Po vyslovení souhlasu každého z komunikačních partnerů jsme si domluvili individuální schůzky podle jejich časových možností.

Před samotným rozhovorem jsem několikrát kontaktovala každého z komunikačních partnerů, aby byli dostatečně seznámeni s cílem mé bakalářské práce, zároveň jsem je ujistila, že rozhovor slouží jen k doplnění dat do bakalářské práce a bude zachována absolutní anonymita komunikačních partnerů. Rozhovory trvaly zhruba hodinu, byly nahrávány na diktafon a následně přepsány.

4.6 Vyhodnocení dat

Po dokončení písemného zápisu proběhla analýza získaných dat formou **otevřeného kódování**.

Mišovič (2019) charakterizoval otevřené kódování jako techniku rozdělení odpovědí do jednotek významově stejných. Autor dodává, že volba jednotky nemusí být striktně stejná, ale význam musí být zanechán, výzkumník přitom identifikuje důležitá témata a přidá k tomu kódy, které jsou následně zařazeny do kategorií. Poté zmiňuje, že základem otevřeného kódování je zaznamenání co největšího množství konkrétních informací.

Data byla následně zanalyzována, byly vytvořeny kategorie a výsledky jsou prezentovány formou schémat.

4.7 Etika výzkumu

Mišovič (2019) informuje, že etika výzkumu se týká celého výzkumu, jak zkoumaných jedinců, tak výzkumníka. Dále autor zmiňuje, že průběh celého výzkumu je dobrovolný a kdykoliv ho komunikační partner může opustit. Dále autor uvádí, že ochrana zkoumané osoby je zajištěna absolutní anonymitou – a proto autor zmiňuje, jak důležitým aspektem je důvěra mezi všemi účastníky výzkumu. Všichni komunikační partneři byli seznámeni s cílem výzkumu.

Všechny tyto popsané aspekty etiky jsem při svém výzkumu dodržela.

5. Výsledky výzkumu

5.1 Rozhovory s osobami s PAS a jejich zákonnými zástupci (resp. matkami)

Ve výzkumu bylo od mladých osob a jejich matek získáno velké množství dat, která byla zakódována, následně byly z kódů po důkladné analýze vytvořeny kategorie.

Kategorie 1 – Nevyužití snahy

Kategorie 2 – Faktory ovlivňující zaměstnání

Kategorie 3 – Náplň dne

Kategorie 4 – Chtěné změny

Tabulka č. 1 – Charakteristika komunikačních partnerů

Jméno	Věk	Diagnóza	Pracovní zkušenost	Zájmy	Vzdělání
JM 1	18	AS	Student SŠ (ET)	Počítač	ZŠ
JM 2	24	AA, LMR	Doma	Hudba	Zahradník
JM 3	26	AA, LMR	Doma	Malování	Dvouletý obor
JM 4	24	AA, LMR	Doma	Kroužek – štípání dřeva	Dvouletý obor
JM 5	20	AS	Doma	Ptáci	Zemědělec/farmář
JM 6	21	DS	Doma	Malování	Gymnázium

Zdroj: Vlastní výzkum

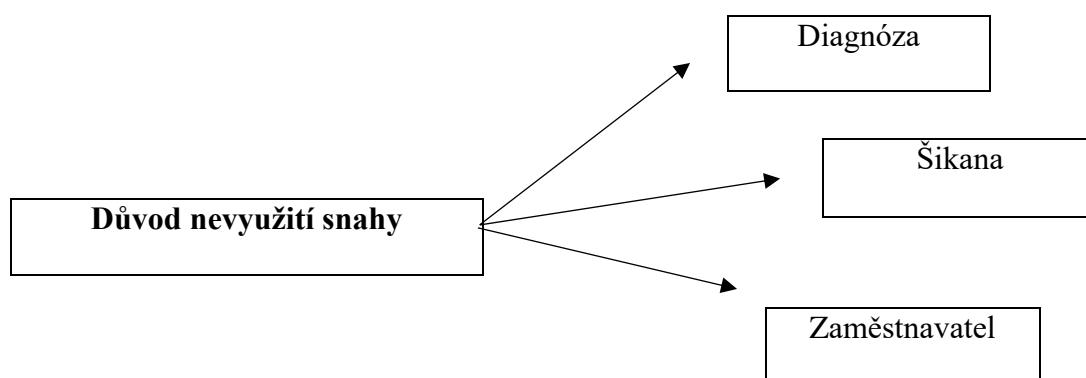
Z tabulky č. 1 je zřejmé, že se výzkumu zúčastnilo 6 jedinců s PAS. Nejmladšímu komunikačnímu partnerovi bylo 18 let, nejstaršímu pak 26 let. Všichni informanti mají diagnostikovanou poruchu autistického spektra, jedná se především o Aspergerův syndrom, Atypický autismus a Dětský autismus. Komunikační partneři JM 2, 3, 4 mají k PAS přidruženou poruchu, u všech se jedná se o lehkou mentální retardaci. Kvůli specifičnosti v komunikaci a v chování osob s poruchou autistického spektra bylo nutné k rozhovorům přizvat (někteří z rodičů sami vyžadovali svou přítomnost u rozhovoru) i jejich zákonné zástupce, resp. ve všech případech matky.

- JM – Jedinec + matka
- LMR – Lehká mentální retardace
- AS – Aspergerův syndrom
- AA – Atypický autismus
- DA – Dětský autismus
- ZŠ – Základní škola
- SŠ – Střední škola
- ET – Elektrotechnický obor

Kategorie 1 - Důvod nevyužití snahy

Schéma č. 1 popisuje jaký je důvod, proč mladé osoby s poruchou autistického spektra vzdali snahu najít si zaměstnání.

Schéma č. 1

Zdroj: Vlastní výzkum

Všichni komunikační partneři se shodli na tom, že se snažili si zaměstnání najít, ale jejich výpovědi poté doplnily matky důvody vedoucími ke změně názoru.

Jako první důvod zmiňovali komunikační partneři JM 3, JM 4 a JM 6 diagnózu. JM 3 zmiňuje, jak je těžké začlenění těchto osob, ale i přes to si všichni komunikační partneři chtěli najít práci. U těchto osob se objevuje tolik zvláštností, jež ovlivňují to, že nejsou zaměstnání. Matka U JM 6 jeho odpověď doplnila: „*Jeho intelekt je zaměřen jen na jednu sféru (...) protože pro ně prostě nic není, pokud mají ty silný autistický rysy.*“

Jejich chování a myšlení je hodně specifické: „*když se třeba potká s někým, kdo ji nesedí, (..) tak skutečně řekne, že už se s tím člověkem opravdu nechce vidět.*“ Matky komunikačních partnerů také zmiňovaly, že ohledně diagnózy svých dětí nedělají tajnosti a vyjadřují se k tématu na rovinu, aby si široké okolí uvědomilo, jak jsou poruchy autistického spektra specifické a jak se s těmito osobami pracuje.

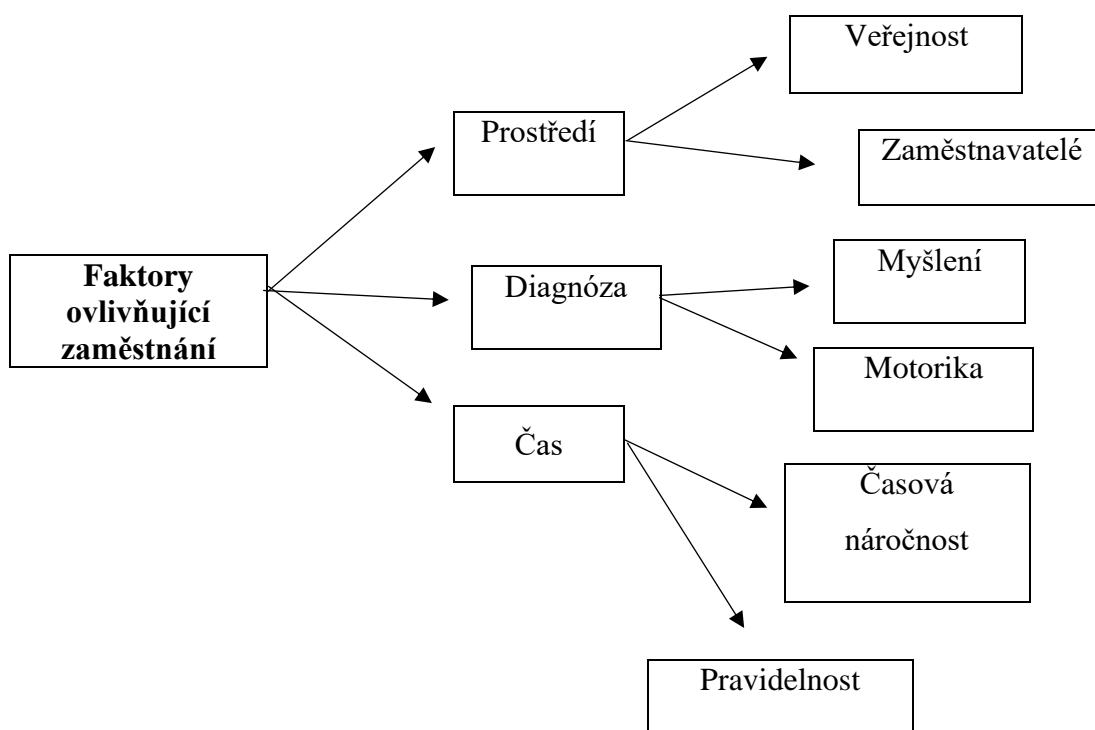
Jako další důvod, proč informanti změnili názor na zaměstnávání, byla uváděna šikana, k čemuž se vyjádřila matka JM 2 a doplnila téma slovy: „*Já bych to ani nechtěla, aby někde pracovala. Už vím, jak moje dcera funguje a nechci ji ničemu vystavovat. (...)* A později jsem i zjistila, že ji učitelé šikovali za to, že se nepodívá do očí, že se dívá do země a tak dále. Vůbec nepochopili podstatu autismu.“ Matka JM 3 odpověď doplnila: „*Okolí ji vnímá tak, že je moje dcera chudák.*“ Veřejnost tuto poruchu interpretuje tak, že jde o osoby, které jsou doma zavřené a nežijí aktivní život, ale i přes to jsou spokojení a jejich situace jim vyhovuje. „*Ona je takhle spokojená, oni mají ten svůj svět.*“

A JM 5 zmiňuje jako důvod změny ve snaze nalézt práci špatnou zkušenosti se zaměstnavatelem. „*Ano, snažily jsme se spolu s nejmenovanou organizací, ona je taková leštička knížek, tak by mohla doplňovat knížky někde v antikvariátu.*“ A dále komunikační partner dodává, že byla hrubě odmítnuta. A matka odpověď rozvedla, že byla odmítnuta i přesto, že na výpomoc někoho sháněli. Na doplňování knížek, kde by s tím zákazníkem nepřišla do styku, by pracovat mohla. Ale bohužel byla kvůli diagnóze odmítnuta. S tím souhlasí i další komunikační partner, kterému při jeho zvláštностech v chování nebylo vyhověno: „*Zkoušeli jsme to v jedné chráněné dílně, po škole, ale ne. Nešlo to.*“

Kategorie 2 - Faktory ovlivňující zaměstnávání

Schéma č. 2 popisuje faktory ovlivňující zaměstnávání osob s PAS

Schéma č. 2

Zdroj: Vlastní výzkum

Prostředí

První zmiňovaný faktor, který se často v rozhovorech opakoval, je jakási skepse zaměstnavatelů a veřejnosti k lidem s PAS. Maminka JM 6 poukázala na to, jak diagnóza stigmatizuje jedince s PAS, okolí je vnímá jako nezačlenitelnou skupinu. JM 6: „*Oni je ukazují v tom horším světě. Všichni viděli „Děti úplňku“ a myslí si, že jsou všichni stejní.*“

JM 1 matka zde doplnila, že veřejnost nedokáže odhadnout, jak se chovat vůči osobám s touto diagnózou: „*Oni prostě neví, jak s nimi zacházet a pracovat. Zaleknout se už té diagnózy.*“ S tímto faktem souhlasila i matka JM 3, jež by si přála, aby mohla dalším rodičům, kteří si tímto sami prošli, pomoci a dodat jim odvalu, aby je okolí neomezovalo a nesvazovalo: „*Ty reakce okolí. Lidé mi říkali, že je moje dcera rozmazlená a že já jsem*

špatná matka, a potom s tím žijete. Ano tyto lidé mají neadekvátní reakce, ale vy si s nimi nedokážete poradit.“

Jedna z informantek se byla ucházet o pracovní místo, ale z rozhovoru s její maminkou je patrné, že byla hrubě odmítnuta slovy: „Potřebují prý normální lidi.“ Oběma bylo toto odmítnutí velice líto tím více, že opravdu sháněli pracovní sílu na doplňování knížek. Dále komentuje situaci, že zaměstnavatelé neznají specifika poruch autistického spektra: „*Paní opravdu nevěděla, s čím má tu čest a ptala se, jestli je to vůbec bezpečné zaměstnávat takového člověka.*“ S tím souhlasil i další komunikační partner a sdělil mi, že chtěl docházet do jedné chráněné dílny, ale setkal se s neochotou vůči jeho individuální diagnóze. „*Chtěla jsem, aby chodil na pár hodin. Jenže tam nám nechtěli ani vyjít vstříc.*“

A právě kvůli těmto reakcím lidé s PAS a jejich rodiče nechtějí své děti vystavovat negativním až dehonestujícím reakcím okolí na jejich diagnózu. Tuto myšlenku dále potvrzují i zkušenosti dalších maminek; matka komunikačního partnera JM 6: „*Ta diagnóza je profláklá, oni je ukazují v tom horším světle. Jsou zaškatulkováni i přes to, že by někteří s tou diagnózou autismu mohli pracovat.*“ a matka JM 3: „*Okolí to vnímá tak, že je moje dcera chudák. (...) hlavně jde o to, že je doma a nikam nechodí. Ono to tak ale není. Ona je tam spokojená, oni mají ten svůj svět.*“

Diagnóza

Jeden z aspektů, které ovlivňují vstup na trh práce těmto osobám, je diagnóza a JM 2 dodávají, jak je autismus pro veřejnost nečitelný a nevyzpytatelný. Veřejnost neví, jak s těmito jedinci zacházet a tím brání náplni jejich práce. „*Vidím problém v té diagnóze, autismus je tak specifický (..).*“ Neznalost diagnózy zmiňuje i JM 5 většinová populace nemá ponětí co obnáší diagnóza autismu: „*Opravdu neví. Nevěděla s čím má tu čest, bála se toho.*“

Většina těchto osob má problém s jemnou motorikou „*Má špatnou motoriku, hlavně v rukou, neumí si třeba ani zavázat tkaničky. Neumí s těma rukama pracovat.*“ Z rozhovoru s JM 3 jsem se dozvěděla, že má obavy, že nebude schopna práci vykonávat efektivně. Matka toto doplnila: „*Ano, je tam až určitý blok, přes který se nedalo přenést. A taky má velký problém s jemnou motorikou, nedokáže s těma rukama zacházet.*“ A s tímto souhlasil další komunikační partner, který dodal, že opravdu jsou jedinci s touto poruchou odlišní a práce jim zabere více času, než pochopí, jakým způsobem práci

vykonat. „*Já to říkám na rovinu, aby si lidé uvědomili, že je jiná. Že ji třeba práce bude trvat o trochu déle, než na to přijde, jak se to dělá.*“

Lidé s PAS mají jiné myšlení a vnímání reality než intaktní společnost, většinou vzbuzují dojem, že fungují, ale potřebují individuální přístup. Matka JM 2: „*Jedná se o postižení celého mozku, jinak jim funguje. Oni vidí situace jinak, oni jinak čtou věci, (..) to jejich myšlení je úplně jiné a chování o tom ani nemluví.*“ S tím souhlasila matka JM 5 a popsala, že lidé s autismem vytváří dojem, že mají běžné reakce a myšlení: „*Ani my jako rodiče jsme nepoznali, co jí vadí a co potřebuje.*“

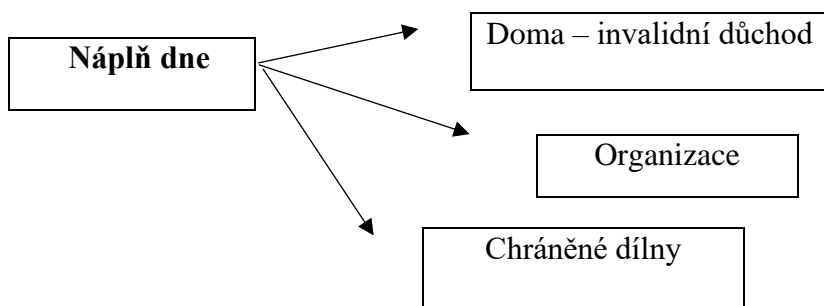
Čas

JM 1, JM 2, JM 4 zmiňovali jako jeden z největších problémů, který osobám s PAS ztěžuje začlenění na pracovní trh, uvádějí čas. Většina z nich má problémy s dlouhodobější soustředěností, a to je provází ve všech aspektech života. Matka JM 2: „*Problém je tempo, výdrž a pravidelnost. A to myslím v tom smyslu pracovním, jinak pravidelnost potřebuje.*“ U těchto osob je problém, že se nedokáží dlouho soustředit, mají své limity, které musí dodržovat. „*U ničeho nevydrží, když řeknu 10 minut, tak je to hodně. Neumí se dlouho soustředit, má své limity, přes které nejede vlak.*“

Kategorie 3 - Náplň dne

Schéma č. 3 popisuje, jaké aktivity využívají mladé osoby s PAS i přes to, že nemají stále zaměstnání.

Schéma č. 3

Zdroj: Vlastní výzkum

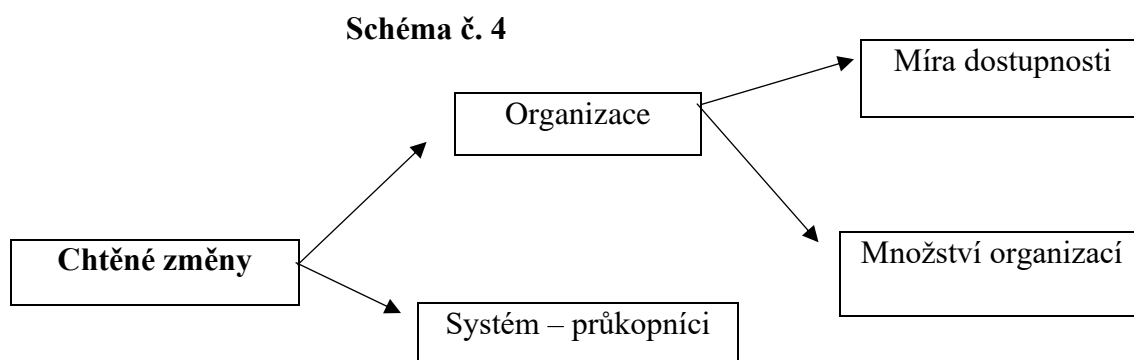

Všichni komunikační partneři (kromě JM 1) zmiňovali, že většinu pracovního dne tráví v domácím prostředí a nikam nedocházejí, jsou v tzv. domácí péči. „*Ano, má dcera má invalidní důchod.*“ Všichni rodiče pobírají příspěvky na péči. Těmto osobám tato situace vyhovuje, žijí si ve svém světě. „*Takhle ji situace vyhovuje, ona má plný invalidní důchod. Nejde ji o oblečení, spíše je to o tom jídle, a aby byla spokojená. A program. Ona chce neustálý program, kam pojedeme, a co budeme dělat.*“ K této situaci se vyjádřila matka JM 5: *No jsme v té domácí péči.*“ Neuspokojivé na této situaci je také to, že ani zaměstnanci správy sociálního zabezpečení, kteří by měli být schopni poskytnout relevantní informace, nejsou v tomhle ohledu schopni pomoci. „*(..) ptala jsem se sociálek, kam ho mám dát. A oni mi řekli, že lidé s touto diagnózou jsou většinou doma.*“ Ale ani pracovníci úřadů práce a pracovníci správy sociálního zabezpečení nejsou jediní, kteří nejsou schopni poradit. „*Ve speciálně pedagogickém centru mi řekli, že už pro něj udělali dost.*“

Matky JM 3, JM 4 i JM 4 se zmiňovaly, jak jsou rády alespoň za možnost, že jejich děti mohou docházet do organizací, kde se jim věnují odborníci i přes to, že se jim v počátcích spolupráce v organizacích nelíbilo, později si zvykli a svůj názor změnili. „*On je časově zaměstnán v organizacích. Před pár lety jsme to zkusili, ale začal chodit do organizace XY, jsme rádi tak, jak to je.*“ Dále zmiňují, že naopak s velkým množstvím organizací, které by se této cílové skupině věnovaly, zkušenosti nemají. „*Ale s jinými organizacemi, než je organizace XY, zkušenost nemáme.*“

Kategorie 4 - Chtěné změny

Schéma č. 4 popisuje, jaké přání a změnu v rozhovorech vyslovily matky mých komunikačních partnerů.

Zdroj: Vlastní výzkum

Možnost změny spatřují v nápravě dosavadního systému. Je to právě míra dostupnosti a množství organizací, které by se této cílové skupině věnovaly.

Také se při výzkumu prokázalo, že je důležité se zaměřit na kvalitnější propojení a navázání sociálních služeb. JM 1: odpověděl, že nikam nedocházel, ale nyní organizaci zaměřenou na PAS navštěvuje. Rodiče jsou rádi, že syn někam dochází. Matka syna doplnila slovy: „*Až když mu byl diagnostikován Aspergerův syndrom a byl větší, začali jsme docházet do organizace XY.*“

Rodiče komunikačních partnerů v odpovědích uváděli výrazný nedostatek organizací, který je rodiči těchto jedinců pociťován. JM 2: odpověděla, že dochází do organizace XY. A matka její odpověď doplnila slovy: „*Ano, (...) od organizace XY. Tam se jí líbí, je tam spokojená. Mám jedno velké přání, já totiž nechci, aby tyto osoby byly doma zavřeny. Přála bych si, aby sociální služby byly těmto lidem šity na míru.*“ Stejný nedostatek pociťuje také maminka JM 3, pokud by se zvýšil počet takovýchto center, tak by bylo možné zintenzivnit práci s těmito jedinci a zlepšit jejich stav, popř. zvýšit pravděpodobnost budoucího zaměstnání. „*Jediného, čeho jsem docílila, byla právě organizace XY. Ale dochází tam jednou týdně. Začalo se jí tam líbit a chodí tam ráda.*“

Matka komunikačního partnera JM 4 dodala, že její syn dochází do dvou organizací, ale vzhledem k celkovému nedostatku těchto institucí rodiče vítají také ty, které nejsou přímo zaměřené na práci s PAS. Matky se setkávají také se situací, kdy musí žádat, aby jejich děti mohly navštěvovat dané centrum nebo organizaci i přes to, že nejsou specializovaní na danou poruchu. „*Chodíme do organizace XY ale to, jak určitě víte, tam je taky jiná cílová skupina.*“

Tento nedostatek je pociťován v další rodině, která si všímá patrného nedostatku a hlavně špatné (téměř žádné) návaznosti následných služeb pro osoby s PAS. Maminka JM 6 vyjádřila své rozhořčení takto: „*Tak proč chodil do školy, vždy měl asistenta a zvykl si, že něco musí a prospívá mu to, to mohl být od začátku doma.*“ Při otázce na přání matka jasně vyslovila: „*Chtěla bych, aby se začalo dělat něco pro autisty. Mělo by se začít myslet na ty dospělý autisty. Pro ty malý, toho si myslím, je dost.*“

Jejich výpovědi se shodovaly také v tom, že mladé osoby s PAS jsou považovány za tzv. průkopníky, jelikož v minulosti nedocházelo ke správné diagnostice. S tím dále souvisí nedostatek sociálních služeb pro dospívající a dospělé s poruchou autistického

spektra. Přesto dnes existuje větší množství center než na konci minulého století. Tuto skutečnost také potvrdila maminka JM 4, když dodala „*Když byl můj syn malý, nic nebylo. A dnes koukám, kolik je organizací pro malé děti s autismem.*“ a JM 6 také souhlasí: „*Mají toho fakt šíleně pro malé autisty, dělala jsem dobrovolnici, a když jsem viděla kolik toho je, chtělo se mi brečet, za mého syna nebylo nic.*“ A s tímto stanoviskem souhlasila maminka dalšího mého informanta, která zdůraznila, že je podstatné rozšířit sociální služby: „*Víte, děti dospívají, mělo by se pro další a starší autisty něco udělat a rozšířit spektrum služeb.*“

Další maminky JM 3 i JM 5 nemohly nesouhlasit a doplnily, jak v době narození jejich potomků měli lékaři problém zjistit správnou diagnózu a vyhovující nebyla ani podpora od zdravotních a sociálních pracovníků: „*My jsme takoví ti průkopníci. Dnes je toho autismu natolik. (...) ale my, takoví ti 20 a víc, jsou takoví průkopníci.*“ (...) *A vůbec jsme neměli nikde žádné zastání, nikdo nikde. Ani lékaři nevěděli.*“ JM 3 maminka také k tomuto tématu přispěla a svou odpověď shrnula: „*Já měla dceru v době, kdy by mě ani nenapadlo, že by se jednalo o autismus, a ani lékaři to nedignostikovali včas... kdybych si to nevyběhala sama a neobjednala se do Prahy na vyšetření, kde až jsme tu diagnózu zjistili.*“

5.2 Rozhovory s pracovníky v oblasti sociálního začleňování

I v rozhovorech s pracovníky bylo získáno velké množství dat, která bylo na základě analýzy kódů po otevřeném kódování zanalyzována a vzniklo následující čtyři kategorií:

Kategorie 1 - Souhrn znalostí

Kategorie 2 - Vnímání

Kategorie 3 - Faktory ovlivňující pracovní uplatnění

Kategorie 4 – Motivace

Tabulka č. 2 – Charakteristika komunikačních partnerů

	Zaměstnání	Praxe (v letech)
KP 1	ÚP	2,5
KP 2	PZ	5
KP 3	SR	6
KP 4	SR	5
KP 5	SR	8

Zdroj: Vlastní výzkum

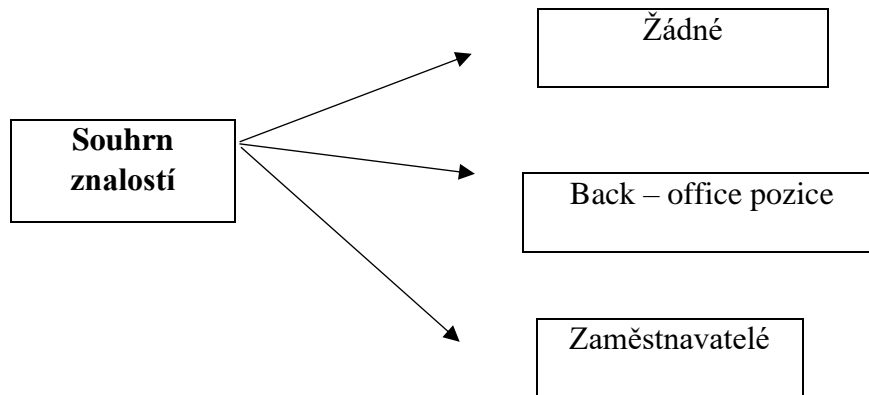
Z tabulky č. 1 je zřejmé, že se výzkumu účastnilo 5 pracovníků z oblasti sociálního začleňování. Jednalo se o pracovníky KP 1 úřadu práce, KP 2 podporovaného zaměstnávání, KP 3, 4 a 5 jsou pracovníci sociální rehabilitace. Jejich praxe se pohybuje od 2,5 roku do 8 let.

- ÚP – Úřad práce
- PZ – Podporované zaměstnávání
- SR – Sociální rehabilitace

Kategorie 1 - Zkušenosti

Schéma č. 5 popisuje kategorii Zkušenosti - a to jaké zkušenosti mají osob s PAS na trhu práce z pohledu pracovníků sociálního začleňování.

Schéma č. 5

Zdroj: Vlastní výzkum

KP 1 i KP 2 se k tomuto tématu vyjádřili, že osoby s PAS tolik pracovních zkušeností nemají a každý z nich dodává, jaký k tomu mají jejich klienti důvod: „*Zkušeností tolik nemají, hodně záleží na jejich zaměření. Je to hodně individuální. Taky podle toho, na co jsou šikovni a v čem je dokáže podpořit rodinné zázemí.*“ KP 2 souhlasil a odpověď doplnil o to, jak je významné, aby se pro osoby s poruchou autistického spektra rozšířily podniky a pracovní místa, kde by se osoby s PAS mohli realizovat: „*Příliš zkušeností nemají, nejvíce zkušeností mohou načerpat na chráněném trhu práce, v sociálních podnicích, kde jsou zaměstnavatelé vstřícnější.*“

KP 3 a 1 zdůrazňují, jak důležité je s těmito jedinci pracovat individuálně: „*Hodně záleží na jejich zaměření. Každý je šikovný na něco jiného.*“ KP 3 odpověď doplnil, že jeho klienti mají dobré i špatné zkušenosti. K dobrým zkušenostem se vyjádřil takto: „*Převážně dobré zkušenosti mívají naši klienti v oblasti back-office administrativy a pomocné administrativy. Jedná se o přepisování textů, kopírování, skenování a podobné.*“ Naopak ke špatným se komunikační partner KP 3 vyjádřil takto: „*Horší zkušenosti právě převažují v oborech, které jsou postaveny na proaktivní komunikaci, jako např. pracovník call centra nebo operátor.*“

KP 4 a KP 5 se shodují, že pro zaměstnavatele jsou atraktivnější osoby zdravotně postižené nebo osoby s mentálním postižením než osoby s poruchami autistického

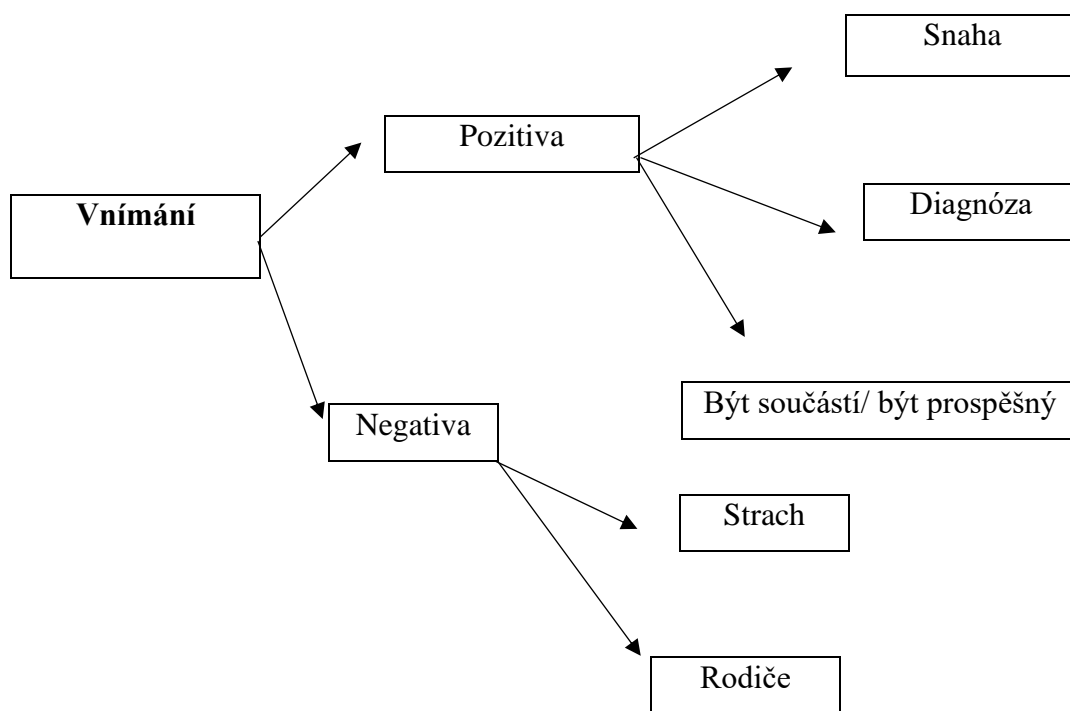
spektra: „*Já to u toho autismu vnímám o moc složitější v tom, že u člověka například s tělesným postižením, tam jsou ty bariéry mnohem jednodušeji vytipovatelný.*“ A KP 2 zmiňuje, jak velký je problém pro tyto osoby sehnat zaměstnání, protože zaměstnavatelé vyhledávají jednodušší způsob: „*(...) zaměstnavatelé však raději nabídnou místo studentům.*“

Dále KP 5 zmiňuje, jak někteří zaměstnavatelé chtějí vyhovět velkému množství zájemců o pracovní místo, a tak je zaměstnají na dobu určitou a po skončení té lhůty vezmou dalšího zájemce, ale informant to neviděl jako přínos, spíše přesně naopak. Osoba s PAS si na tuto situaci zvykne a změna je pro něj škodlivá: „*(...) třeba po tom roce, ho to úplně srazí a ztratí motivaci se ucházet o další místo.*“

Kategorie 2 – Vnímání

Schéma č. 6 prezentuje kategorii 2 Vnímání pracovního uplatnění osob s PAS z pohledu pracovníků.

Schéma č. 6

Zdroj: Vlastní výzkum

K tématu pozitivům vnímaných osobami s PAS se vyjádřil KP 1 takto: „*Myslím si, že pozitivum je, když už jsme člověku s PAS práci našli a pracuje, anebo se o ni alespoň snaží. Je to jiné, když takového jedince přivede rodič, a jiné u člověka s PAS, který přijde ve zralém věku o práci žádat.*“ Na tomto příkladu je vidět, jak je zásadní tyto jedince vést už od dětství k tomu, aby chtěli být zaměstnaní.

Být součástí/ být prospěšný

KP 2 odpověděl, že klienti často zmiňují: „*Příležitost „zapadnout“ do společnosti, realizovat se.*“ Později dodává: „*Je přeci normální pracovat.*“ Osoby s PAS jsou stejní jako intaktní společnost, proto mají stejné potřeby a mezi ně patří být prospěšným a nápomocným členem týmu nebo společnosti. KP 4: „*(...) když ho něco baví, když to chce dělat. A jsou za to placení.*“ KP 5 dodává, že je pro tyto jedince důležité i ocenění za jejich práci. „*tak bych řekla, že je žene taky to, když je někdo ocení.*“

Diagnóza

KP 3 zmiňoval jako důvod pozitivivity diagnózu. Dále rozvedl svou odpověď následovně: „*Hodně klientů vidí pozitivum své práce v tom, jak jsou pečliví. Lidé s autismem patří mezi osoby zaměřené na detail, úspěšní jsou třeba v odhalování chyb. U některých se jedná o neuvěřitelnou paměť na fakta.*“ KP 4 se s názorem dalších informantů ztotožňuje a dodává, pokud jsou tyto osoby pod odborným vedením, mohou práci dokončit s dobrými výsledky: „*Pokud jsou sebevědomí a mají dobré vedení, určitě se dobrého výsledku doberou.*“

Druhá podkategorie charakterizuje, jaké negativní aspekty zaměstnávání osob s PAS pracovníci vnímají.

Rodiče

KP 1 a KP 4 zmiňují rodiče jako další důvod negativního náhledu jedinců s PAS na pracovní uplatnění KP 1 odpověděl: „*Myslím si, že někteří lidé (pozn. rodiče) je i zrazují již od útlého věku, a pak je problém objevit zájmy a schopnosti u člověka s PAS (...). Jedná se opravdu až o přemrštěnou péči.*“ KP4 k tématu dodává, že pro rodiče je těžké se vyrovnat se s nepochopením veřejnosti: „*No i rodiče. Je to tak, nechtějí, berou tu diagnózu jako stěžejní a nedokážou si představit, že jejich dítě půjde to světa, (...) strach z toho co bude, jak se k tomu lidi postaví.*“

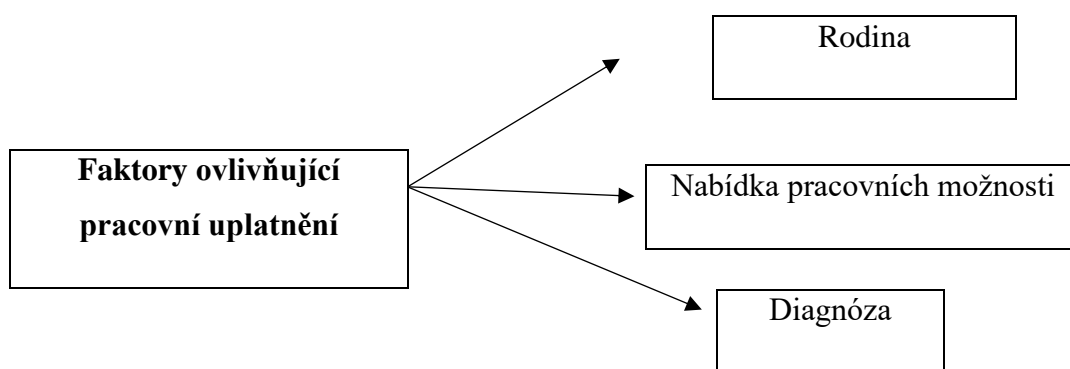
Strach

KP 2 i KP 3 zmiňují, že lidé s PAS mezi negativní vnímání řadí strach. Svou odpověď rozvedl o to, že je důležité tyto osoby vzdělávat v běžných situacích, které mohou nastat: „*No myslí si, že neuspějí. Něčemu nebudou rozumět, nezapadnou do kolektivu. Nebudou zvládat cestu do práce, strach se týká hlavně MHD.*“ KP 3 doplnil předchozí výpovědi a doplnil ji o to, jak je důležité, aby u nich strach z neúspěchu vymizel: „*Hodně lidí s autismem mají strach z neúspěchu, že jim něco nepůjde, nebo že něco nezvládnou (...). Je třeba s tím pracovat.*“ KP 5 zmiňuje, že lidé s PAS se bojí z důvodu toho, že nemají tolik pracovních příležitostí, aby své potenciaální chyby mohly napravit. „*Pocitují hodně strach. Přece jenom těch příležitostí není tolika, aby si to někde mohli vyzkoušet (...) a něco zkazí a nebudou mít jinou možnost.*“

Kategorie 3 - Faktory ovlivňující pracovní uplatnění

Schéma č. 7 popisuje Kategorii 3, jací činitelé ovlivňují pracovní uplatnění PAS z pohledu a ze zkušeností informantů, tj. pracovníků působící v oblasti sociálního začleňování.

Schéma č. 7

Zdroj: Vlastní výzkum

Informanti jako první z příčin, proč nejsou lidé s touto poruchou zaměstnaní, uvedli zákonného zástupce klientů. Podstatné je spolupracovat i se zákonnými zástupci těchto osob a ujistovat je, že zaměstnání nemusí být pro tyto osoby vždy stresující a vyvolávat nepatřičné chování. KP 1,4 a 5 spolu souhlasí, KP 1 se k tomuto vyjádřil: „*Myslím si, že rodiče je zrazují už od útlého věku (...). Je to jiné, když takového jedince přivede rodič*

a také projeví zájem, aby jedinec s PAS pracoval, a je to jiné u člověka, který přijde ve zralém věku – třeba po smrti rodiče, který ho izoloval od běžného pracovního procesu a nezapojil se nikdy do činnosti podobné zaměstnání.“ KP5 zmiňuje, že zrazování dětí rodiči není cílené, ale někdy se to opravdu stává. „Vidí to tak, že by nemělo pracovat a mělo by se pořád chránit.“

KP 4 se ztotožňuje s odpovědí KP 2 a zdůrazňuje, jak podstatná je práce s blízkým okolím těchto osob: *„Je velice důležitá práce s rodinou, zejména s rodiči. Je to celoživotní práce rodiče takového klienta směřovat a nabízet mu možnosti pro něj vhodné.“*

Jako druhý faktor ovlivňující zaměstnání osob s touto poruchou pracovníci zmiňovali nabídku pracovních možností.

KP 1: *„(...) snažit se od dětí po plnoletost pracovat s jejich nadáním, bořit obavy a bariéry. A v neposlední řadě zařazovat takové děti do běžného života, a to v největší míře.“* Tady na tomto příkladu vidíme, že je důležitá návaznost sociálních služeb, aby si tyto osoby co nejvíce zvykli na režim, který je do pracovního života důležitý.

KP 2 dodává: *„(...) existuje málo nabídek na částečné úvazky. Míst, která nejsou tolik orientovaná na výkon. Lidé s PAS vyhledávají stereotypní práci. Dobře se uplatní v některých back-office pozicích. Zaměstnavatelé však raději nabídnou místo studentům.“* Na doplňující otázku, jaký je důvod, že zaměstnavatelé této možnosti nevyužívají, komunikační partneři viní zkreslenou informovanost veřejnosti.

KP 3 a KP 4 zmiňují, že není odpovídající množství organizací, které by se věnovaly dospívajícím a dospělým autistům a KP 3 doplnil: *„Přece jenom není tolik organizací, kam by se rodiče a osoby s PAS mohly obracet.“* Komunikační partneři se shodují i v tom, že se v současné době dbá na to, aby v organizacích pracovníci směřovali své klienty k pracovnímu uplatnění a připravovali je na budoucí zaměstnání KP 5: *„Protože si myslím, že v organizacích je to vedení k tomu zaměstnávání velký.“*

Další důvod, jež pracovníci zmiňovali, je spojen s diagnózou, se kterou souvisí mnoho komplikací v životě těchto osob.

KP 1: *„Uplatnění těchto osob nabízíme a hledáme individuálně, podle jejich schopností, vzdělání a zájmů. Někdy jim práci seženeme do půl roku a někdy taky ne. Vždy se snažíme*

pomoci, ale ne vždy se to povede.“ Je opravdu důležité dovednosti rozvíjet už v jejich dětství a diagnostikovat jejich přednosti a zdatnosti.

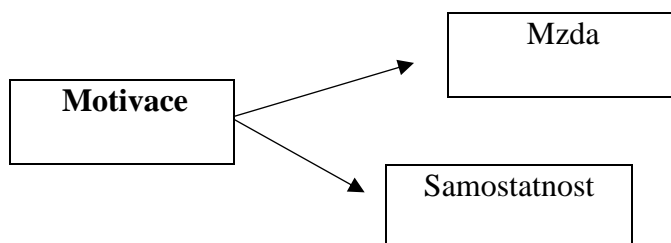
KP 2 zmiňuje důležitost nadále seznamovat zaměstnavatele se specifiky pracovního uplatnění osob s touto poruchou a přiblížili vedoucím těchto pozic, jaká pozitiva plynou ze zaměstnávání osob s poruchou autistického spektra.: *„Zaměstnání osob se statusem OZP pro zaměstnavatele nejsou často vůbec motivační. Raději zvolí namísto plnění povinného podílu, náhradní plnění.“*

KP 3 uvedl: *„Schopnost výdělečné činnosti u těchto osob je značně omezená, někdy nemožná. Přesto zastávám názor, že každý jedinec má právo na práci, za kterou je nějakým způsobem odměňován.“* Informant zde zmiňuje další důvod pro zaměstnávání těchto osob seberealizaci těchto jedinců. Dále chtěl tento informant, abych v této práci zmínila skupinu, jež je nejméně zaměstnavatelná, ale i přes to si zaslouží práci a KP 3 popisuje že: *„(...) existují lidé s výraznými projevy autismu, včetně lidí komunikujících pouze neverbálně, kteří jsou spolehliví, motivovaní a velmi dobře zařaditelní do pracovního provozu na jednodušších pozicích. Každý má právo na to být zaměstnaný.“*

Kategorie 4 - Motivace

Schéma č. 4 popisuje, co osoby s PAS motivuje pro to, aby začali anebo nepřestávali se snahou ve svém pracovním uplatnění.

Schéma č. 8

Zdroj: Vlastní výzkum

Poslední kategorií je motivace jedinců a PAS k pracovnímu životu.

Všichni 3 informanti se převážně ve svých odpovědích shodovali. Hlavně zmiňovali, že pro osoby s PAS je nejdůležitějším důvodem hledání zaměstnání samostatnost – jedná se jak o finanční, tak emoční nezávislost.

KP 1: *„Je to opravdu individuální, a žádá to opravdu individuální přístup ke každému zvlášť, a to nejen pro rozdílné schopnosti, ale jestli smím mluvit takhle za ně, řekla bych jejich co největší osamostatnění.“* Na této odpovědi je možné pozorovat, jak zásadní je jedince s autismem brzo diagnostikovat, zjišťovat jejich zájmy a nadání, později je rozvíjet a se snažit o co největší rozmanitost ve všech oblastech činností. KP 3: *„Je to hodně individuální, každý z nich je jiný. Ale myslím si, že je hodně žene, aby byly více samostatní.“*

KP 2: *„Hodně zmiňují právě peníze. Je to hlavně z toho důvodu, že to tak vnímají u intaktní společnosti.“*

Naopak KP 4 a 5 s tímto nesouhlasí a tvrdí, že primární motivace není mzda, ale naopak tvoření si sociálních vztahů a vazeb, které mohou pomoci osobě s PAS k lepšímu využití volného času, a to informanti zmiňují jako podporu zvýšení jejich samostatnosti: *„Tak z mého pohledu, minimálně jsou to ty peníze.“* A KP 5 odpověď doplnil o: *„(...) No já vnímám podle nich nové sociální kontakty. Mohou narazit na spoustu dobrých lidí, kteří jsou otevření a naklonění k tomu pracovat s člověkem s PAS. A Mohou s nimi efektivně trávit jejich volný čas.“*

6. Diskuze

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku pracovního uplatnění osob s poruchou autistického spektra. Cílová skupina je definovaná jako mladí dospělí s poruchou autistického spektra, kteří se vymezují od 18–25 až 30 let.

Cílem bakalářské práce je přiblížení problematiky uplatnění na trhu práce u osob s PAS a zároveň popsání důležitých specifik v oblasti zaměstnávání osob s poruchou autistického spektra.

K naplnění cíle praktické části byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu a forma dotazování za použití polořízeného rozhovoru, díky němuž jsem získala informace a data, které přispěly k dokončení bakalářské práce. Z důvodu komplikovaného a specifického chování komunikačních partnerů byly během rozhovorů přítomny nejen osoby s PAS, ale i zákonní zástupci, resp. matky.

Setkání a rozhovory s mými komunikačními partnery proběhly v domácím nebo známém prostředí těchto osob z důvodu lepšího pocitu osob s PAS. Měla jsem obavy z toho, jak na mě osoby s PAS budou reagovat, ale schůzky vždy dopadly bez jakýkoliv potíží a jedinci s PAS se mi snažili odpovědět co nejpodrobněji. Atmosféra byla po celou dobu rozhovoru příjemná, jejich zákonní zástupci se mi snažili odpovědět co nejdůkladněji, z jejich výpovědí bylo cítit, že komunikovali otevřeně a bez ostychu. Téma pracovního uplatnění osob s poruchou autistického spektra v dnešní době vzbuzuje diskuzi a pozornost. Tato problematika je velmi populární, a to byl také důvod podstatně těžšího zkontaktování se s mými informanty.

Negativně hodnotím neochotu organizací spolupracovat se mnou jako žadatelem o rozhovor s osobami s poruchou autistického spektra. Zkontaktovat se s rodinami s mladým dospělým jedincem s PAS a následovně získat souhlas se zpracováním informací o této osobě není jednoduché. Proto jsem se rozhodla kontaktovat některou z organizací, které se zabývají pracovním uplatněním těchto osob. S cílem získání kontaktů jsem se rozhodla, že si svoji odbornou praxi během studií absolvuji v organizaci, která se věnuje problematice PAS. Bohužel ani po absolvování odborné praxe mi spolupráce nebyla přislíbena. Na základě této zkušenosti jsem se rozhodla pro organizaci v Praze, jež se zaměřuje výhradně na zaměstnávání osob s PAS. Podobně, ani zde mi nebyla spolupráce umožněna, jelikož pro většinu klientů by byl rozhovor s cizí osobou

na toto téma velice stresující, spouštějící problémové chování. Proto jsem se rozhodla kontaktovat další organizace, ale ztěžující fakt je neexistence organizací věnujících se především problematice dospívajících a dospělých osob s poruchou autistického spektra. To je důvod, proč se domnívám, že je nevyhnutelné rozšířit sociální služby, které by se věnovaly této cílové skupině. Během rozhovorů jsem se setkala s případy, kdy v zařízeních jsou poruchy autistického spektra jedním z důvodů nepřijetí jedince do služeb konkrétních organizací. Pracovník KP 5 toto zmiňuje: „*je tato diagnóza, která vylučuje možnost účastnit se té konkrétní sociální služby.*“

Mladé osoby s PAS mají chuť a zájem pracovat, ale u některých jedinců se mohou objevit limitující faktory, které jim vstup na pracovní trh znemožňuje JM 3: „*Zkoušeli jsme to v jedné chráněné dílně, ale narazili jsme na jeden problém, ona se bála, že to nezvládne, je tam určitý blok.*“ Podle mého názoru je hlavní problém vnímání těchto osob veřejností a pohled na diagnózu zaměstnavateli, což potvrdili také informanti z mého výzkumu. JM 4: „*Okolí to vnímá tak, že je moje dcera chudák.*“ I v dnešní době jsme neustále svědky toho, že si běžná populace s těmito jedinci nedokáže poradit během setkání nebo při spolupráci. Ve velké míře za to mohou mýty o autismu. Stejný názor mají i pracovníci, např. KP 2 uvádí: „*(...) plyne právě jen z toho, že právě to okolí neumí s autisty zacházet.*“

Mýty o autismu jsou ovlivněni i zaměstnavatelé. Ti pak ve většině případů ztrácejí zájem tyto osoby zaměstnávat, protože skutečně neznají podstatu a specifika těchto poruch, což potvrdili jak rodiče jedinců s PAS, tak i druhý výzkumný soubor pracovníci v oblasti sociálního začleňování, matka JM 5 odpověděla: „*(..) potřebují prý normální lidi.*“ A pracovník KP 1 nemohl nesouhlasit: „*zaměstnavatelé však raději nabídnou práci studentům a (..) nebo zvolí plnění „povinného podílu“ náhradního plnění.*“ Paradoxně si práci mohou jednodušeji najít jedinci s odlišným postižením než jedinec s poruchou autistického spektra, jak podotýká: KP 5: „*Já to u toho autismu vnímám o moc složitější to, že třeba člověk s tělesným postižením, tam jsou ty bariéry mnohem jednodušeji vytipovatelný.*“ Stejný názor zastává i Hejzlar (2018) když tvrdí, že 85 % diagnostikovaných osob má zájem o pracovní uplatnění, ale svého potenciálu nicméně využije pouze něco okolo 50 % osob s poruchou autistického spektra.

Osoby s PAS účastníci se výzkumu nemají vzdělání odlišné od běžné populace. Na základě výsledků výzkumu je zřejmé, že vzdělání není znemožňující faktor, který by zamezoval vstup na trh práce. Tomuto tématu se věnuje také Hejzlar (2018), u většiny

těchto jedinců převládá vzdělání jako u intaktní populace. Ale i přes to se dají ve vzdělání osob s poruchou autistického spektra najít obory, které jsou frekventovaněji vyhledávané. Stejný názor mají i autorky Bělohávková a Gnanová (2008) které uvádějí, že pro tyto osoby platí, že jejich zaměření je jim něčím blízké.

Dále bych ráda upozornila i na fakta, která by se měla změnit, abychom těmto jedincům umožnili snazší vstup na otevřený trh práce. Jako první bych jmenovala rozšíření možností jejich pracovního uplatnění. Jak už ve výzkumu bylo zmíněno, většina těchto osob má přidružený problém – a ten se týká jemné motoriky. Avšak chráněná pracovní místa a dílny jsou ve většině případů zaměřené na činnosti spojené právě s jemnou motorikou. Komunikační partner JM 3 uvedl: „*Neumí s těma rukama pracovat, a tyhle pracovní místa jsou o tom.*“ Další návrhy úprav, které jsou spojeny s touto diagnózou, uvádí Hejzlar (2018). Dle něho by pracovní místa neměla obsahovat velkou míru komunikace a důležitého rozhodování, které by mělo vliv na fungování týmu. Autor zmiňuje, že osoba s poruchou autistického spektra naopak potřebuje přesné postupy a řád, ohledně toho, jakým způsobem má svou práci vykonávat a za jakých podmínek ji může skončit.

Dále bych chtěla poukázat na pozitiva, jež osoby s PAS pocítují ohledně zaměstnání, jak je zřejmé z mého výzkumu – jedná se hlavně o jejich smysl pro detail a pořádnost, který může pracovní tým posunout. Tyto přednosti zmiňují i autorky Bělohávková a Gnanová (2008) jež uvádí, že lidé s PAS mají smysl pro detail, jsou pečliví a dodržují stanovená pravidla.

Jako jeden z největších problémů, který osobám s PAS ztěžuje začlenění na pracovní trh, jsou uváděni hlavně zaměstnavatele a stigmatizující myšlení veřejnosti. Zaměstnavatelé ve většině případů nemají ponětí o tom, jak spolupracovat s osobou trpící PAS. Domnívám se, že se zaměstnavatelé bojí, nedokáží efektivně vyhodnotit, jak k těmto osobám přistupovat. V případě, kdy už o poruchách autistického spektra mají informace, často se jedná o zvěsti, které jsou zkreslené. O tomto problému se zmiňují i autoři Metodické příručky osob s PAS (2014). Zaměstnavatelé mají tendenci generalizovat osoby s touto poruchou, hlavně v případě, pokud již mají dřívější špatnou zkušenost se zaměstnáváním těchto osob. Autoři dále zmiňují také to, že veřejnost má osoby s PAS spojené s filmy a dokumenty, jež ukazují pouze negativní stránky autismu. O nedostačující informovanosti hovoří i studie z Makedonie Stankova, Trajkovski (2010)

ve které se tvrdí, že 84 % zaměstnavatelů nemá znalosti o diagnóze autismu. Zde bych chtěla poukázat i na nedostatek literatury, která by se daného tématu týkala. I přes to, že je toto téma v dnešní době velmi populární a zajímají se o něj jak laici, tak i odborníci, neexistuje mnoho podkladů pro studium daného problému.

Z výzkumu je zřejmé, že osoby s poruchou autistického spektra nemají velké množství zkušeností v oblasti jejich pracovního uplatnění. Podle mého názoru je to tím, že neexistuje dostačující množství pracovních příležitostí pro tyto osoby, jak uvádí i informanti, např. KP 2: *“Existuje málo nabídek na částečné úvazky.”* Po ukončení jejich vzdělání se nemají kde zdokonalovat a kde uspokojit potřebu seberealizace. Hejzlar (2018) uvádí, že naopak pozornost rodičů a osob s touto poruchou se obrací směrem na jednu ze zásadních potřeb, a to je jejich zabezpečení, například v rámci chráněného bydlení a zlepšení dostupnosti zařízení a organizací, které by se věnovaly této cílové skupině, hlavně osobám ve vyšším věku.

Hledisko ovlivňující vstup na pracovní trh bylo jediné, v němž se komunikační partneři ve svých názorech rozcházel. Pracovníci uváděli zákonné zástupce jako jeden z hlavních důvodů, proč osoby s PAS nepracují. Rodiče v některých případech až zrazují své potomky od pracovního života, mezi hlavní důvody uvádějí potřebu ochránit své děti od negativních až dehonestujících reakcí okolí na jejich diagnózu: *„Myslím si, že někteří rodiče je i zrazují již od útlého věku a pak je problém vůbec objevit zájmy a schopnosti u člověka s PAS.”*, uvádí KP 1. Proto se domnívám, že je podstatné spolupracovat i se zákonnými zástupci a blízkým okolím těchto jedinců, aby se tak snižovaly jejich obavy a nadále umožnili svým potomkům příležitost se integrovat do pracovního života.

Ve výzkumu jsem svoji pozornost zaměřila také na motivaci. Výzkum prokázal důležitost seberealizace pro osoby s PAS, snahu a touhu být něčeho součástí, stejně jako u běžné populace: *„(...) úplně vidím nějakého aťjáka, který dělá práci, co ho baví, a může někomu pomoci.”* uvádí KP 5. Jak dodávají autorky Bělohávková a Gnanová (2008) potřeba jasné motivace vede jedince s touto poruchou k efektivnímu pracovnímu výkonu. Autorky nadále zdůrazňují důležitost motivace. Kdykoliv těmto jedincům motivace klesne, ztrácí koncentraci, a to následně ovlivňuje veškeré jejich pracovní návyky.

Odpovědi na výzkumné otázky:

„Jaké jsou představy mladých osob s PAS o jejich pracovním uplatnění?“

Z výsledků je zřejmé, že tito jedinci pracovat chtějí, ale je potřeba, aby náplň práce reflektovala jak jejich zájmy a dovednosti, tak aby reagovala na jejich individuální specifika. Nemají ale představu o konkrétní oblasti zaměstnání. Jejich představy se často velkou měrou liší od představ matek, které vyjadřují potřebu uchránit své dítě před možnými negativními zážitky spojenými s pracovním uplatněním. Toto chování ústí ve vrazování svého dítěte od zaměstnání.

„Jaké faktory ovlivňují uplatnění mladých osob s PAS na trhu práce?“

I přes to, že informanti ve většině sdělovali, že mají zájem o zaměstnání, poté svou odpověď konkretizovali o důvod, proč svého potenciálu v dané situaci nevyužívají. Nejčastěji sdělovaným důvodem byla skepse veřejnosti a neochota zaměstnavatelů přizpůsobit pracovní místo osobám s PAS. Naopak od pracovníků zněl nejčastěji faktor zákonný zástupce, kteří mají potřebu chránit své potomky před nepochopením veřejností.

„Jaké jsou dosavadní zkušenosti mladých osob s PAS s uplatněním na trhu práce?“

Osoby s PAS nemají velké množství zkušeností s uplatněním na trhu práce. Hlavním důvodem jsou nedostačující pracovní možnosti, které zaměstnavatelé nabízejí. Jedná se především o chráněná pracovní místa, která nabízejí především jednotvárné práce zaměřené na jemnou motoriku, jež je často u těchto jedinců narušená.

7. Závěr

Cílem této bakalářské práce je přiblížení problematiky uplatnění na trhu práce u osob s PAS a zároveň popsání specifika v oblasti zaměstnávání osob s PAS. Na výsledcích se podíleli osoby s PAS, jejich zákonní zástupci a dále pracovníci pracující v oblasti sociálního začleňování, díky tomu můžeme pohlížet na tuto problematiku z několika úhlů pohledu.

Z výsledků je patrné, že při zaměstnávání těchto osob je nutná spolupráce nejen s klientem, ale především členy jeho rodiny, tj. zákonnými zástupci. Rodiče někdy své potomky odrazují od pracovního života z důvodu jejich bezpečí. A další zásadní roli hraje nedostatek organizací podporující dospívající a dospělé jedince s poruchou autistického spektra, které nabízí služby do pomáhající k rozvoji sociálních a dalších dovedností. Tento nedostatek pocítovali všichni účastníci výzkumu.

Z výsledků bakalářské práce je zjevná důležitost nápravy sociálního systému – rozšíření sociálních služeb a jejich návaznost, aby se snižoval výskyt situací, kdy osoby s PAS budou nuceny po dovršení jejich zletilosti zůstat v tzv. domácí péči, a to bez jakékoliv šance na následný rozvoj. Chráněná pracovní místa, která by mohla rozšířit množství pracovních činností, aby mohla vyhovovat většině osob s poruchou autistického spektra. Mohlo by to vést k lepším pracovním předpokladům a mnohem jednoduššímu vstupu těchto osob na otevřený pracovní trh. Změna by se mělo dále týkat i pohledu zaměstnavatelů na tuto problematiku – v dnešní době neexistuje velké množství zaměstnavatelů, již by měli zájem tuto cílovou skupinu zaměstnávat.

Přínos této bakalářské práce vidím v tom, že má seznámit širší veřejnost s touto problematikou, která začíná být čím dál více aktuální, a ráda bych případně na toto téma vzbudila diskusi. Dále je cílem zvýšit informovanost a ponětí o zaměstnávání osob s PAS u zaměstnavatelů, upozornit na faktory a specifika, jež mohou ovlivňovat zaměstnávání osob s PAS a výsledky propojit s potencionálními zaměstnavateli.

8. Seznam literatury

1. ADAMUS, P., VANČOVÁ, A., LÖFFLEROVÁ, M., 2017. *Poruchy autistického spektra v kontextu aktuálních interdisciplinárních poznatků*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 166 s. ISBN 978-80-7464-957-8.
2. AMARAL, D. G., DAWSON, G., GESCHWIND, D. H., 2011. *Autism Spectrum Disorder.*, Oxford University Press, 1456 s. ISBN 978-19-537182-6.
3. APLA Naděje pro autismus., 2014. *Zaměstnávání OZ*. [online]. [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: www.nadejeproautismus.cz/sit-podpory/mpsv/zamestnavani-ozp/
4. BAZALOVÁ, B., 2011. *Poruchy autistického spektra*. Brno: Masarykova univerzita. 247 s. ISBN 978-80-210-5781-4.
5. BĚLOHLÁVKOVÁ, L., GNANOVÁ, E., 2008. *Podporované zaměstnávání pro lidi s Aspergerovým syndromem: [informační příručka]*. Praha: APLA. 35 s. ISBN 978-80-254-6340-6.
6. BENDO VÁ, P., ZIKL, P., 2011. *Dítě s mentálním postižením ve škole*. Grada: publishing. 140 s. ISBN 978-80-247-3854-3.
7. BLATNÝ, M., 2016. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. 292 s. ISBN 978-80-246-3462-3.
8. ČADILOVÁ, V., JŮN, H., THOROVÁ, K., 2007. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. Praha: Portál. 243 s. ISBN 978-80-736-319-2.
9. ČERNÁ, M., 2015. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. 222 s. ISBN 978-80-246-3071-7.
10. FARKOVÁ, M., 2009. *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada. Psyché. 136 s. ISBN 978-80-247-2480-5.
11. GRANDIN, T., 1999. Vhodná a nevhodná zaměstnání pro lidi s autismem podle T. Gradin. In: twcm.cz [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.iidc.indiana.edu//index.php?pageId=Choosing-the-Right-Job-for-People-with-Autism-or-Aspergers-Syndrome>
12. HEJZLAR, Š. (2018). Člověk s autismem ve vaší firmě? [online]. [cit. 10. 10. 2018]. Dostupný z: https://nautis.cz/_files/userfiles/Novinky/clanek_Clovek_s_autismem_ve_vasi_firme.pdf.

13. HOLÁ, D. E., 2017. *SAP zaměstnává lidi s poruchou autistického spektra* [online]. ATYP magazín [cit.2019-12-02]. Dostupné z: <http://www.atypmagazin.cz/2017/02/13/sap-zamestnava-lidi-s-poruchou-autistickeho-spektra/>
14. HOSÁK, L., HRDLIČKA, M., LIBIGER., J. a kol., 2015. *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha: Karolinum. 647 s. ISBN 978-80-246-2998-8.
15. HOWLIN, P., 2005. *Autismus u dospívajících a dospělých*. Praha: Portál. 295 s. ISBN 978-80-7367-499-1.
16. CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, Pedagogika. 256 s. ISBN 978-80-247-5326-3.
17. KOLEKTIV AUTORŮ – pracovníci projektu integrace osob s poruchou autistického spektra na pracovní trh (reg. č. CZ.1.04/3.3.05/75.00281.), 2014. *Metodika podpory osob s PAS při uplatnění na pracovním trhu*. Brno: Asociace pomáhající lidem s autismem APLA-JM o.s. [online]. [cit. 2020-02-02]. dostupné z: http://www.nadejeproautismus.cz/wp-content/uploads/2015/07/Metodikapodpory-osob-s-PAS-p%C5%99i-uplatn%C4%9Bn%C3%AD-na-pracovn%C3%ADm-trhu_2014.pdf
18. KURTZ, A., JORDAN, M., 2008. *Supporting Individuals with Autism Spectrum Disorders: Quality Employment Practices*. [online]. [cit. 2019-10-9]. Dostupné z: https://www.communityinclusion.org/article.php?article_id=266
19. LANGMEIER, J., KREJČÍKOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada. 2.vydání. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.
20. MAKOVSKÁ, Z., 2007. Aspergerův syndrom v kontextu poruch autistického spektra. *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*. 51(2), 198-203. ISSN 0009 - 062X.
21. MCDUGLE, J.CH., 2016. *Autism Spectrum Disorder*. Oxford University Press. 485 s. ISBN 978-0-19-934972-2.
22. MIŠOVIČ, J., 2019. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství. 292 s. ISBN 978-80-7419-282-2.
23. OPATŘILOVÁ, D., PROCHÁZKOVÁ, L., 2011. *Předprofesní a profesní příprava jedinců se zdravotním postižením*. Brno: Masarykova univerzita. 159 s. ISBN 978-80-210-5536-0.

24. OŠLEJŠKOVÁ, H., 2008. *Poruchy autistického spektra: poruchy vyvíjejícího se mozku. Pediatr. pro Praxi*, 9(2): 80–84. ISSN 12345678.
25. PATRICK, N. J., 2011. *Rozvíjení sociálních dovedností lidí s poruchami autistického spektra: typy a strategie pro každodenní život*. Praha: Portál. 104 s. ISBN 978-80-7367-867-8.
26. PROCHÁZKOVÁ, L., 2009. *Podpora osob se zdravotním postižením při integraci na trh práce*. Brno: MSD. 172 s. ISBN 978-80-7392-094-4.
27. REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. Sociologie (Grada). 181 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
28. RICHMAN, S., 2006. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Praha: Portál. Speciální pedagogika. 125 s. ISBN 978-80-262-0984-3.
29. ŘÍČAN, P., 2007. *Psychologie osobnosti: [obor v pohybu]*. Praha: Grada. Psyché (Grada). 208 s. ISBN 978-80-247-1174-4.
30. SLOWIK, J., 2016. *Speciální pedagogika*. 2.vydání. Praha: Grada publishing. 161 str. ISBN 978-80-271-9426-1.
31. STANKOVA, T., TRAJKOVSI, V., 2010. Attitudes and opinions of employers, employees and parents about the employment of people with autism in the republic of Macedonia. *The Journal of Special Education and Rehabilitation*, 11(3/4), pp. 16-29.
32. STUPKOVÁ, V., 2005. Podporované zaměstnávání. In: KREJČÍŘOVÁ, O., 2005. *Problematika zaměstnávání občanů se zdravotním postižením: studijní texty*. Praha: Rytmus. s. 15-41. ISBN 80-903598-1-7.
33. ŠESTÁK, J., 2014. Pracovní rehabilitace. In: PFEIFFER, J. a kol. *Koordinovaná rehabilitace*. České Budějovice: ZSF JU, s. 157-175. ISBN 978-80-7394-461-2.
34. THOROVÁ, K., 2006. *Poruchy autistického spektra: dětský autismus, atypický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační porucha*. Praha: Portál. 453 s. ISBN 80-7367-091-7.
35. THOROVÁ, K., 2016. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál, 488 s. ISBN 978-80-26207-689.
36. TRHLÍKOVÁ, J., 2011. *Absolventi škol se zdravotním postižením a trh práce*. [online]. Praha: NÚV. [cit. 2019-11-02].
Dostupné z: <http://www.nuov.cz/absolventi-skol-se-zdravotnim-postizenim-a-trh-prace>

37. VÁGNEROVÁ, M., 2014. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum. 368 s. ISBN 978-802-4621-531.
38. VERMEULEN, P., 2006. *Autistické myšlení*. Praha: Grada. 130 s. ISBN 978-80-247-1600-8.
39. VITÁKOVÁ, P. et kol., 2005. *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, 1. vydání, Praha: Rytmus. 127 s., ISBN 80-903598-0-9.
40. Vládní výbor České republiky, 2016. *Podnět k řešení situace života osob s poruchou autistického spektra a jejich rodin*. Praha: Vláda české republiky. [online] [cit: 2019-10-9]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/dokumenty/podnet-kreseni-situace-zivota-osob-s-poruchou-autistickeho-spektra-a-jejich-rodin-140155/>.
41. World Health Organization., 2018. *Autism spectrum disorders*. [online]. [cit. 2019-10-9]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/F80F89.html>
42. Zákon č. 435/2004 Sb., O zaměstnanosti., 2004. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 143, s. 842–904. ISSN 1211-1244.

9. Seznam tabulek

1. Charakteristika komunikačních partnerů – mladé osoby s PAS
2. Charakteristika komunikačních partnerů – pracovníci věnující se oblasti sociálního začleňování

10. Seznam příloh

Příloha 1. Scénář rozhovorů s komunikačními partnery

Příloha 2. Informovaný souhlas

Příloha č. 1

Scénář rozhovoru s komunikačními partnery

Mladí dospělí s PAS

Základní informace:

1. Věk?
2. Pohlaví?
3. Typ poruchy?

Část → Nepracuje

1. Co byste chtěl(a) dělat? Co Vás baví? Povídejte mi o vašem budoucím povolání.
2. I přes to, že nepracujete, víte, jak si zaměstnání najít (získat)? Povězte mi o tom, jak byste získávala informace, přímo zaměstnání. jaké jsou vaše obavy?
3. Pracují Vaší přátelé? Co Vám říkají (přátelé) o jejich zaměstnání?
4. Co Vám brání v tom, že nemáte práci?
5. Co je důležité v souvislosti se zaměstnáním.

Část → Pracuje

1. Jaká je Vaše vysněná práce?
2. Jak by podle Vás měl vypadat ideální den v práci?
3. Jak Vám to jde v práci? Jaká vnímáte realitu.
4. Jak jste si práci našel(a)? Zažil jste nějaké nepříjemnosti v hledání zaměstnání?
5. Jak jste prožíval nástup do zaměstnání? Jaký byl?
6. Jak reagovali kolegové?
7. Co bylo na nástupu do práce nejtěžší?
8. Co vás baví? Co vám nejde? Jak se v práci cítíte?
9. Vidíte (vnímáte) ve Vašem zaměstnávání nějaké překážky? Jaké?
10. Jak se k Vám chová zaměstnavatel?
11. Co vám při hledání práce a jejím vykonávání pomohlo?

Pracovníci věnující se mladým dospělým s PAS v rámci jejich sociálního začleňování

1. Chtějí lidé s PAS pracovat? Jaký je váš názor? Co rádi osoby s PAS rádi dělají?
2. Co vidí lidé s PAS jako pozitiva a negativa v jejich pracovním uplatnění na trhu práce?
3. Jaké vnímají tito lidé bariéry při vstupu na trh práce? Jaké vnímáte vy?
4. Co považují osoby s PAS a jejich rodiče za největší problém pro možnost jejich pracovního uplatnění?
5. Mluví osoby s PAS o jejich zaměstnání? Co vypráví? Co si myslíte vy?
6. Co všechno dle vás ovlivňuje zaměstnávání osob s PAS? Jaké mají možnosti zaměstnání?
7. Co je motivuje osoby s PAS být zaměstnaní?
8. Co byste k tomuto tématu chtěli dodat?

Příloha č. 2

Informovaný souhlas

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás s prosbou o spolupráci. V současné době vypracovávám závěrečnou práci, v rámci, které provádím výzkum, jehož cílem mé práce je *přiblížení problematiky uplatnění na trhu práce u osob s PAS a zároveň popsat specifika v oblasti zaměstnávání osob s PAS*. Ke zjištění informací bude použita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Pokud souhlasíte s účastí na výzkumu, připojte, prosím podpis, kterým stvrzujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném výzkumu. Student/ka mne informoval/a o podstatě výzkumu a seznámil/a mne s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, stejně jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na výzkumu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány a použity pro účely vypracování závěrečné práce studenta/ky.

Měl/a jsem možnost si vše řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit. Měl/a jsem možnost se studenta/ky zeptat na vše pro mne podstatné a potřebné. Na tyto dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď.

Prohlašuji, že beru na vědomí informace obsažené v tomto informovaném souhlasu a souhlasím se zpracováním osobních a citlivých údajů účastníka výzkumu v rozsahu, způsobem a za účelem specifikovaným v tomto informovaném souhlasu.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží účastník výzkumu (nebo zákonný zástupce) a druhý student/studentka.

Jméno, příjmení a podpis účastníka výzkumu (zákonného zástupce):

_____

V _____ dne: _____

11. Seznam zkratek

PAS – Porucha autistického spektra

WHO – World Health Organization

ÚZIS – Ústav zdravotnických informací a statistiky

OZP – Osoba zdravotně postižená

JM – jedinec a matka

KP – komunikační partner

APLA – Asociace pomáhající lidem s autismem

NAUTIS – Národní ústav pro autismus